

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMETUS:

H. KRUUS, O. LOORITS,
A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-KOLMAS AASTAKÄIK
1929

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

№... EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1929 XXIII AASTAKÄIK № 8

Eesti keele sõnade järjekorrast.

Juba on poolteist aastakümmend eesti kirjakeeles käimas suur usupuhastus sõnade järjekorra alal. Vana sõnajärg on parandamata saksatõbise pähe lindpriiks kuulutatud ning maapakku peletatud. Aga uue sõnajärje suuremalatuselist positiivset teooriat on keeleuenduselt seni asjata oodatud. Pika-ajaline mahtra sõnajärje ümber on kippunud olema peaaesjalikult mahakiskuvat laadi. Vali vanale pihta andma, on keeleuendus vähem huvi välja pannud uue sõnajärje põhjendamiseks. Keeleuenduslik sõnajärje-õpetus kannab käsuõpetuse ilmet. Silmatorkavamad on kaks dekreeti: 1. „prädikadi nomen või verb asetada mitte lause viimasesse lõppu, vaid võimalikult ettepoole“¹⁾; 2. „Eestipärases sõnajärjestamises ei tehta vahet pää- ega kõrvallause vahel...“²⁾. Et esimene neist õieti ka teise endasse haarab, siis on teda propageeritud kui keeleuendusliku sõnajärje pea-õpetust. Õpetusel on üks kõige pealt tähelepandav puudus — ta on otsast lahtine: predikaat tuleb asetada võimalikult ettepoole. Aga kus on selle võimalikkuse piirid, selle kohta ei anta kindlamaid sisulisi juhtnõore. Keeleuenduse jünger peab talitama omapead, peab ise otsima aluse, mille põhjal võiks toda võimalikkust või mittevõimalikkust otsustada. Muidugi suurem hulk uuendusejüngreid seda otsustamise alust ei leia ega otsigi, vaid nad teevad asja lihtsaks — asetavad predikaadi ettepoole igal juhtumil. Või seletavad endale asja nõnda: võimalikult ettepoole, s. t. mida rohkem ettepoole,

1) Joh. Aavik, Kõige suurem germanismus Eesti keeles. Eesti Kirjandus 1912, lk. 368.

2) Oskar Loo, Eesti keele grammatika (1923), lk. 161. Vähem kategooriliselt esitab sama seisukoha ka meie teine laiemalt pruugitav kooligrammatika: „Sõnade järjekorra kohta kõrvallauses tuleb tähendada, et on soovitatav ja eestipärane neis seda järge kinni pidada, mis neissamus lauseis esineks, kui nad pealauseid oleksid.“ H. Põld, Lauseõpetus (1922), lk. 83.

seda parem — ning moonutavad oma lauseehituse päris puiseomaks. On tähelepandav, et keeleuenduskoori maestrogid ei ole enam oma jüngrite liigagarusega rahul, kes kõik tahavad olla solistid ega jälgi meistri taktikeppi kuigi hoolega. Nii võis lugeda Keeleuendusühingu koosoleku referaadist ajalehes, et Aaviku arvates Reed Morn'i „Andekas parasiidis“ verb olevat toodud liiga ette. Ühinen selle arvamusega, kuid mõistan teiselt poolt ka uendusmeelse keeletarvitaja „traagilist“ seisukorda. Propagandatrummid põristavad kõrvad huugama: verb võimalikult ettepoole... võimalikult ettepoole... Juhtmõte, mis selle nõudmise sisemiselt arusaadavaks teeks, jääb tulemata. Aaviku poolt Eesti Kirjanduses 1912 esitatud kasuistikat ei jõua meelles pidada. Liialdustesse kaldumine kujuneb paratamatuks. Peab tunnistama: niikaua kui pole sisuliselt põhjendatud predikaadi ettepoolenihtamise tarvilikkuse ja võimalikkuse piirid, jääb see sõnajärje-käsk iseeneses seestpidi tühjaks, ent sellegi pärast ja just selle tõttu äärmiselt kardetavaks lõksuks, kuhu on sisse langenud juba nii paljudki ning ähvardab langeda kogu meie kirjakeel. Keeleliselt ja kirjanduslikult mõõduandvate ringkondade avalik arvamine on juba ammugi vallutatud ja iga vähegi edumeelne ning kultuuri-tahteline peab asja juba endastmõistetavaks. Pole siis ka ime, et nende ridade tegija oma ükskord pisikese trükis-esinemise praktikaga on juba jõudnud välja teenida avaliku noomituse oma sõnajärje saksapärasuse eest³⁾. Sõnajärje-reform on tunnustatud üldiselt palju suuremal määral, kui keeleuenduse juhid seda arvavad nägevatki. Hulk kirjanikke igas kaliibris on andnud *de facto*, keelemehed ja mõõduandev avalik arvamine *de jure*.

Reformivastaste seisukohtadega esineb ainult K. Leetberg oma kahes viimases raamatus⁴⁾. Eesti sõnajärje vaadeldes esmakordselt sügavamas ulatuses ja lähemas seoses teiste süntaktiliste faktidega püsib ta oma sõnajärje-teoorias täiesti vana sõnajärje alusel, eitab reformi tarvidust ning tungib keeleuendusele koguni teravasti kallale. Näitab, mispoolest eesti sõnajärg saksa omast erineb, ning esitab väiteid eesti sõnajärje germanistliku päritolu vastu. Juba üle kolme aasta on Leetbergi „Lauseõpetuse“ ilmumisest möödas, aga keeleuendus nähtavasti ei mõtlegi

3) Gustav Suits, „Asjatundja“ R. Nurkse. Looming 1926, lk. 680.

4) K. Leetberg, Eesti lauseõpetus (1925), lk. 83—89;
— . — Äpardanud keeleuendus (1927), lk. 39—41.

tema väidete kõigutamisele asuda. Ka nõusoleku märgiks ei saa seda vaikumist arvata, sest propagandaplaatidelt kõlab endist viisi vana tuttav-tüütav põhiheli: germanism, germanism, germa.... Ja veel missuguse endastmõistetava, vasturääkimist mittesalliva tooniga! Kui hooletukergelt aga võimalikkudest vastuväidetest üle liueldakse, sellest üks näide: „... mõned tükivad koguni.... õigus-tama, ah, isegi kaitsma ja soovitama süntaktilist kadakasxlust rahvakeele, ajaloolise traditsiooni ja kurat teab mille kõige põhjal... — noh, issand „heitku nende pääle armu!“⁵⁾ Tarvitseb folkloristil ainult korraks taeva- ja põrguvõimud appi kutsuda ning ennäe — kõik pahan-dus on kui pühitud! Et sõnajärje-reformile sammal selga ei kasvaks, on põhjalikum tuulutus ja seisukohtade värs-kendamine enam kui tarvilik.

Leetbergi sõnajärje-õpetus on lühike ja selge: koostub kolmest reeglist (väheste kitsendustega). 1. Sub-jekt on enne predikaati. 2. Attribuut on nimisõna ees. 3. Predikaadi määrused on, kui uudiseks pandud, siis järel, kui tuntuks pandud, siis ees, ehk teisiti öeldud: pea-lauses järel, abilauses ees.

Need reeglid on lahedasti kokkuvõetavad üheks suureks põhiprintsiibiks⁶⁾: uudiseks pandud (predikatiivsed) täiendused on peasõna taga, tuntuks pan-dud (attributiivsed) täiendused ees.

Sellele printsiibile võib anda järgmise psühholoogilise tõlgenduse. On vahekord peasõna ja täienduse vahel uudne, siis on side nende vahel lõtv ja täiendus seisab peasõna järel rütmiliselt võimalikult iseseisval kohal, nii et mõttevoolus mahti oleks temal ekstra peatuda ja teda kui uustulnukat nii pisut silmitseda. On aga täienduse vahekord peasõna vastu juba tuttav, side peasõnaga kindel,

5) Oskar Loorits, Kunstiväärtusliku keele miinimum. Looming 1928, lk. 34. (Sõrendused tsiteerijalt.)

6) Leetberg küll seda terminoloogilist vahet ei tee, vaid ütleb ikka: seadus. Aga ei taha keeleteadus pärast Schuchardt'i enam hea meelega rääkida seadustest. Selle asemel aga lihtsalt reegel öeldes jälle nagu jääks mõnikord midagi puudu. Seepärast olgu teretulnud De u t s c h - b e i n'i vahetegemine reegli ja printsiibi vahel. Tema arvates reegel saadakse materjalist induktiivselt, printsiip tabatakse reeglitest intuiitiv-selt. Reegel ei seleta palju, tal on väline, registreeriv ja klassifitseeriv tähendus. Printsiip aga oskab asja südamesse, teeb asja olemuse mõis-tetavaks. De u t s c h b e i n'i iseäranis reljeefne karakteristik: „Auf die Feststellung einer Regel antworten wir: „ach so!“ auf die Fest-stellung eines Prinzips: „ach ja!““ Max De u t s c h b e i n, Prinzi-pien und Methode der syntaktischen Forschung. Die Neueren Sprachen XXXIII (1925), lk. 2.

siis see täiendus ilmub teadvusse peasõnaga koos ja siirdub lauses selle ette, millega võimaldab tähelepanu koondamise huvi-tulipunktis seisvale uudistäiendusele.

Ühesõnalise predikaadi ja atribuudi man on asi päevselge ja vastuvaidlemata kindel. *Poiss võimleb hästi. Hästi võimleja poiss jäi grippi. Grippi jäänud poiss ei tohi liivväljale minna* jne. Verbaalnoomeniga väljendatud, atribuudi funktsioonis tuntuks pandud predikaat siirdub subjekti ette, predikaadi täiendused kõige ette. Saame endisele sootuks vastupidise sõnajärje ja lauserütmi. Määratavalt määrajale kulgev sõnajärg muutub määrajalt määratavale kulgevaks, tõusev rütm langevaks. Endisest predikaadist on saanud atribuut, endisest lausest attributiivne sõnakoondis. Verbaalsest, dünaamilisest, vabalt arenevast mõttest on saanud nominaalne, staatiline, lõpuleviidud mõtteresultaat, mõiste, nimi. Mõtte sündiva liigendamiskäsi asemel valmis liigendatud fakt.⁷⁾ Leetbergi sõnadega: subjektile predikaadis uudiseks külge pandud tegu ehk olu on atribuudis juba küljesolevaks arvatud.

Aga kuidas on lugu abilauselise väljendusega: ons ta predikaat või atribuut? Ning mis vahe on attributiivse abilause ja attributiivse sõnakoondise vahel? Kumb poiss jäi grippi, kas *poiss, kes võimleb hästi*, või *kes hästi võimleb poiss*?

Ei üks ega teine, vaid *poiss, kes hästi võimleb*. „... kirjandusettekandel istusid kaks preilit unistavalt. ... Peenikesel oli pää viltu, paksul silmad kiiva ilusa poisi poole (...), *kis irmus targa ääleaga rääkis*.“ (Ühest päevikust.) Attributiivne abilause on midagi predikatiivse pealause ja attributiivse sõnakoondise vahepealset. Dünaamilis-predikatiivne liigendus on muutumas staatilis-attributiivseks. Abilause ise on küll veel seisvas predikatiivselt määratava sõna taga, verb säilitab küll veel finiitse vormi, kuid verbi täiendused seisavad juba attributiivselt oma peasõna ees. Attributiivselt taritud olukorda on verbaalse liigendusega püütud teha hõlpsamini mõistetavaks.⁸⁾ Kummatagi ei malda mõte sel liigendusel

7) Sellisel arvamusel rida nimekaid teadlasi, nagu Gomperz, Noreen, Paul j. t.; vrd. näit. Güntert: „Der Satz gibt also den (ersten) Denktakt selbst durch andeutende Zeichen wieder, aber in einem Attribut zu einem Substantiv . . . liegt ein abgeschlossenes Denkeresultat vor.“ H. Güntert, Grundfragen der Sprachwissenschaft (1925), lk. 96.

8) Vrd. E. Richter: „Der Unterschied zwischen Attribut und attributivem Relativsatz besteht nur darin, dass letzterer . . . vom Verständ-

hoolikamalt peatuda; ta peab ruttama uudispredikaatidele, mis lausele kui teadustusaktile palju olulisema tähtsusega. Abilausel on ainult teatav ettevalmistav Ristija Johannese osa, kuna peatähtsus ikka uudispredikaadile langeb. Abilausest tuleb nii-öelda tõttamisi üle minna; ta ongi otsekui mingi ülemineku-vormel oma vormi poolest: paneb olukorra tuntuks, kuid annab sellele ometi verbaalse liigenduse. Ent sel liigendusel pole enam seda arenemisvabadust ega seda dünaamikat, mis pealause. Tuntuks pandud ja kogu ulatuses etteantud aine astub lõplikku ja kinnisesse vormi⁹⁾ verbiga lõpus (n. n. sünteetiline sõnajärg). Pealause oma üldjoontes määratavalt määrajale kulgeva sõnajärgiga on nagu lahtise otsaga; määrusi võib lisada, kui palju süda kutsub, ikka järgmised määravad eelmisi, ja nõnda assotsiatsioone tekitades võib lause lõpuks välja jõuda hoopis mujale, kui rääkija lauset alustades kavatsenud. Aga mitte ainult lõpust pole pealause lahtine, vaid ka lause keskel on võimalikud ja vabalt areneva mõtte käigus täiesti loomulikud mitmesugused lisandkäänud. Vabalt ja mõtlemata alustab rääkija lause. Kui teatav sõna juba lausunud, siis taipab äkki, et võib-olla kuulajale pole küllalt selge, mis selle all just mõeldav, lisab siis veel — parem hilja kui ei kunagi — lähemalt määrava atribuudi või seletava abilause tagantjärele ja siis vast lõpetab lause. Abilause suletud vorm on igasugusteks erakorralisteks kõrvalkäändudeks palju vähem paindud. Kuid seda pole tarviski, sest igasuguste lõtvade ja vähem-oluliste täienduste jaoks pole abilausel, mis isegi ainult täienduseks lausunud, õieti aegagi. Abilauses tarvis tuntuks arvatav olukord ainult mööda minnes mainida võimalikult ökonoomilises liigenduses otsekui põgusaks meeldetuletuseks; tõsisemaks peatumiseks on tähtsamad pealause endas areneva olukorra ja aktuaalsema mõtte uudismaad. Et abilauses tema subordineeritud täienduse

nis des Hörers weniger voraussetzt, da er eine Erklärung abgibt, während das Attribut nur zur Wiederbelebung einer geläufigen Gesamtvorstellung verhilft.“ Grundlinien der Wortstellungslehre. Zeitschrift für romanische Philologie XL (1919), lk. 21.

9) Vrd. K. Bühler: „.... ich glaube, wir formulieren ein Grundgesetz menschlichen Schaffens mit der Feststellung, dasz entweder das vorangegebene Stoffganze seine adäquate Form fordert und erhält oder, umgekehrt, ein zuerst fertiges, aber doch teilweise leeres Schema nachträglich vom Stoff her seine letzte Präzisierung und Ausfüllung erfährt.“ Vom Wesen der Syntax. Idealistische Neuphilologie, Festschrift für Karl Vossler (1922), lk. 79. Esimene juhtum on iseloomulik abilausele, teine pealausele.

tõttu mainimisele tulevad ainult olulisemad tähendused, mille side peasõnaga kindel, tuttav, siis on ülemal-antud sõnajärje põhiprintsiibi seisukohast täiesti loomulik nende asend oma peasõna ees. Sünteetilis-kinnine vorm on abilause olemusega täielikus kooskõlas. Kas see halb on või hea?

Iga pikem lause on otsekui omaette kompositsioon oma paisude ja kahanemiste, oma tõusude ja mõõnadega. Kui kääriva, iseeneses areneva ja valmiva mõtte väljendus ta voogab ja mõõnab ning lainetab sinna-tänna põnevuse kasvades ja kahanedes, kuni viimaks sulgub ümmarikuks tervikuks. Huvipõnevus ning tähelepanu-pinge tõuseb predikatiivseis lauseosades, langeb attributiivseis. Pole ime, sest on ju predikaadis teadaantav uudis see põhjus, miks suu rääkimiseks üldse avatakse. Attributeerimisel, kui jutt käib juba tuttavamaist asjust, saab tähelepanu nagu hinge tagasi tõmmata, nagu uut hoogu võtta, et uudispredikaatide saabumisel jälle värske jõuga platsis olla. Sellele psühho-dünaamilisele rütmile vastab hästi meie keele lauserütm — preditseerivais lauseosades tõusev, määratavalt määrajale kulgev; attributeerivais lauseosades langev, määrajalt määratavale kulgev. Pärast vareminiesitatud abilause karakteristikat pole vist enam kaksipidi-mõtlemist, et abilause kuulub lausemõõna: huvimõõna oma tuntuks pandud mõttega ning rütmimõõna oma langeva sõnajärjega.¹⁰⁾ Kui sõnajärje-reformaatorid abilauses aina pealause tõusvat sõnajärge tarvitavad, siis lõõtsuvad nad sellega huvipõnevuse kunstlikult tugevamaks, kui subordineeritud tähendusega lauseosa seda väärt on. See tundub lugejale otsekui narrimine, sest abilauses pole väärilist lahendust seda põnevust tasumas, nagu pealauses, kus lugeja saab põnevuse uudiste saavutamise kätte ka kõnelemispõhjuse ja täieliku rahulduse. Reformeeritud sõnajärjega perioodis ei erine pealahendus millegagi abilahendusest, on kõik kui õletulukesed, millest ükski ei anna õiget sooja. Moduleeritud, vahelduva süntaktilise ekspressiivsusega kõne asemel tuim ja ühetooniline tükitöö. Reform-sõnajärjega keel on kui laulja, kes õieti hingata ei oska; laseb õhu enneaegu välja, ja kui paisutus tuleb, no siis on häda käes — jaks otsas! Reform-sõnajärjega kõnel pole süntaktilist *piano*'t ega *forte*'t, vaid kogu aeg üks *mezzoforte unisono*.

10) Vrd. E. Richter: „In der Tat umfasst ja der Nebensatz eine Mitteilung, die infolge minderer Wichtigkeit in schwächeren Akzent rückt.“ M. k. lk. 12.

Abilause tuntukspandud mõte öeldakse ainult selleks, et teda vahekorda panna pealause uudiseks arvatava mõttega. Sellest alistavast vahekorda seadmisest kui loogilisest aktist otsekui jääks mingit abstraktloogilist tolmu abilauselegi külge. Kujutelmad on hallid ning skemaatilised, ilma meelelise jumeta.¹¹⁾ Asjaolu on seletatav kas sellega, et tervelt etteantud mõttega abilauses tema liikmete loogilised suhted ja sidemed meele-elementide kujul tugevamalt välja paistavad kui pealauses¹²⁾, või lihtsalt sellega, et tähelepanu abilausest kiirmarsis üle lippab ega mahti saa end koguda abilause sisu küllalt nägelik-reljeefseks kujutlemiseks. Sellest põhjusest on kujutelmad ilma meelelise jumeta kõhukate romaanide kiirneelajail ka pealause tegi puhul. Igatahes on abstraktsus olemuslikult omaseks saanud ka abilause langevarütmilisele sõnajärjele tuntukspandud määrusega ennetuntud määratava sõna ees. Tuntud asi on ikka igavam kui uudis; mis ime siis, et abilause sõnajärgki tundub igavapoolne. Pealauses on lugu hoopis teine; siin kulgeb tähelepanu tuttavalt määratavalt uudiseks antud määrajale ning jääb sellele peatuma. Mõtte lõppedes jääb see püramine uudis veel teadvuse tagamaile edasi kumisema ja annab tervele lausele uudse, värske ja elava tooni. Kuju-

11) Vrd. Wilhelm Schneider: „Es macht einen grossen Unterschied, ob das Verb im Haupt- oder Nebensatz verwandt wird. Im Hauptsatz wirkt das Verb mit seinem ganzen eigenen Wert, das Verb des Nebensatzes dagegen soll angesehen werden auf sein Verhältnis zur Aussage des Hauptsatzes, auf seine Beziehung zum Hauptgedanken, und verliert dadurch an eigenem Wert. Es büßt an Sinnlichkeit ein und erhält einen Zuschuss logischer Art. Das erhellt vor allem aus der Möglichkeit, den Nebensatz durch eine substantivische Bestimmung zu ersetzen.“ *Nomen und Verbum als Ausdruckswerte für Ruhe und Bewegung.* Zeitschrift für Deutschkunde 1925, lk. 720.

12) Vrd. Chr. Sigwart: „... anschaulicher Gehalt ist für sich niemals das Ganze der Vorstellung; er ist von Denken ergriffen und geformt, als Vorstellung der Eigenschaft oder Tätigkeit eines Dinges festgehalten und auf dieses als beharrliche Einheit bezogen; und diese Einheit liegt in dem Vorgestellten ebenso mit wie das sinnlich anschauliche Element.“ *Logik* I (1921), lk. 40.

See annab süntaktilises rakenduses: lausekujutelmas ei koostu teo ja omaduse kujutelmad (predikaat ja atribuut) mitte ainult meelelis-nägelikust elemendist, vaid nagu nad on taritud ühe kandva ühiku (subjekti) külge kuuluvatena, nii on see loogiline kuuluvussuhe ise üheks nende mõistesisu konstitueerivaks momendiks. Teadagi on see kuuluvusmoment tugevam atribuudi kui predikaadi kujutelmas. Me teame abilause vahekorda atribuudiga, teame, et abilauses maintavaks tulevad ainult olulisemad tälendused, mille seos peasõnaga kindel, nii mõistame ka, miks see abstraktne suhte ja seose moment abilauses suurema rõhu saab kui pealauses.

telmad on konkreetseid, meele-elementidest jumekad, üksikasjust nõretavad.

Need stilistilised erimõnud ei saaks püsida üks ilma teiseta. Tume figuur on hästi nähtav ainult heledal foonil ja ümberpöördukt. Veider see mees, kes tahaks kirjutada paberile kriidiga, ent tahvlile tindiga. Abilause tagasihoidlikkus, väljapaistmatus ja „igavus“ pole mitte hukka mõista, sest selle taga peitub stilistiline kavalus, mis võimaldab kõnele tähtsamaid pealause-osi silmatorkavamalt, nähtavamalt ja elavamalt esile tõsta. Vahetegemine pea- ja abilause sõnajärjes loob lauseperspektiivi: terendab tähtsamad lausealad ligidale, käekatsutavaks, suureks ja värvikaks; kõrvalisemad lauseosad aga lükkab taamale tagasihoidlikku kaugusse, nende meelelist käredest abstraktsuse uduga loorides. See perspektiivne astendus teeb lause selgeks ja ülevaatlikuks; ta põhjeneb samal bioloogilis-ökonomilisel printsiibil ning on niisama otstarbekohane kui ruumiperspektiiv meie välisilma orientatsioonis.

Lauseperspektiivi võib aga ära kasutada stilistiliseks nüansseerimiseks veel palju suuremaski ulatuses: pealause sõnajärje-perspektiivis saab abilausegi uudse, värske ja meelelis-nägeliku jume. „Jaan oli nii pikk, et ulatas käega katuksesse. Nõnda ütleme, kui tahame nagu näha lasta, kuidas Jaan käe katuksesse tõstab. Aga kui tahame ainult abstraktselt pikkusemõõtu ära tähendada, siis ütleme: *nii pikk, et käega katuksesse ulatas.*“¹³⁾ See nägelikkus on niisugusel juhul abilauses veel nagu tundavam kui harilikus pealauses, on alla kriipsutatud, sest tuleb ootamata. Peale rõhutatud pealause mõnu on pealause sõnajärjega abilauste teiste hulgas veel märgitud harulduse, raarsuse säruga. See annab talle tugeva poeetilise värvingu. Aavik on sõnajärje-reformi algatades selle värvingu õieti ära tundnud, kui ta tõusvajärjelisi abilauseid teistest luulelisemaks kiidab.¹⁴⁾ Mis õige tähelepanek, aga — mis valed järeldused! Et tarvitage igal pool seda poeetilist sõnajärge — ja keel muutub iseenesest poeetiliseks! Sõnajärje-reformi praktika näitab selle loogika paigapidamatust. Ei saa keel poeetiliseks, kui poeetilist sõnajärge igal pool obligatoorselt tarvitama peame, vaid sõnajärg ise muutub proosaliseks. Pühapäeva-riietes töölkäimine ei tee kõiki päevi pühapäevadeks, küll aga kuluvad riided ise peagi argipäevaseks.

Erilisteks stilistilisteks eesmärkideks äramärgitud püha-

13) K. Leetberg, Eesti lauseõpetus (1925), lk. 87.

14) Joh. Aavik, m. k., lk. 363 jm.

päevased keelevormid kuuluvad aegade jooksul ka siis, kui neid ainult nende õigel kohal tarvitatakse, mis arvata siis sellest kulumisest, mis neile osaks saab, kui nad dekreeteerida igapäevaseks kohustuseks. Siis võib mõju kulumine sündida mõne aastaga, mis muidu oleks kestnud aastasadu. Elise Richter toob ühe näite pikalisest kulumisest prantsuse keeles¹⁵⁾, kus ladina tundepärane sõnajärg substantiiv → adjektiiv on aastasadu kestnud harjumise järele nüüd muutunud igapäevaseks ja asjalikuks, nii et nüüd tundepäraseks esiletõstmiseks endist asjalikku järjekorda adjektiiv → substantiiv tarvitatakse; näit. hariliku distingeeriva *un chapeau rouge* kõrval moodsas prantsuse keeles tundepäraselt karakteriseeriv *un rouge chapeau*. Siin seisame fakti ees, et keelelised vahekorrad on muutunud just päris vastupidiseks. Säärased *circulus*'ed keele arenemises võivad kergesti tekitada arvamuse, et ega keelelise konventsiooni muutumisel olegi mingit sügavamat õigustust, ja võivad juhtida mõttekäikudele, nagu seda on meie keeleuueenduse tees: keeles on õige see, mis meie ise õigeks määrame. Milleks pead painutada oleva konventsiooni ees, — on ju uhkem enesele konventsioon ise luua. See mõttekäik on ometi pisut tuulemeelne. Agu siiski on konventsiooni muutumisel oma sügavam õigustus, kuigi võib-olla keeleteadaja teda sel momendil tabada ei suuda? Õigustus võib peituda ka ainult seoses ja parallelismis teiste keeles sündinud muutustega. Nii võib pealtnäha mõttetetu muutus olla ometi kaudselt väga kaaluvalt põhjendatud. Kes teab, võib-olla polekski nii väga meeletu tõusva sõnajärje resp. lauserütmi substantiiv → adjektiiv võidulepääsu prantsuse keele harilikuks pruugiks ühendusse seada ladina vabama sõnarõhu muutumisega prantsuse keeles akuutselt tõusvaks. Langeva aktsendiga keeltes, nagu näit. eesti ja saksa keeles, oleks siis loomulikult langev järjekord adjektiiv → substantiiv harilikum. Ent olgu nüüd sõnarõhu ja lauserütmi vahekorradega kuis tahes, olgu kogemata paberile pudenenud oletus diletantlikult naeruväärne, abilause sõnajärg peaks igatahes attributiivse sõnakoondise järjekorrale analoogiliselt kujunema: adjektiiv → substantiiv järjekorraga keeles langevaks, substantiiv → adjektiiv järjega keeles tõusvaks. Et eesti keeles attributiivse sõnakoondise harilik järjekord on, nagu saksa keeleski, langev (ilma vähemagi kahtluseta!), siis on loomulik, et eesti abilausegi harilik sõnajärg sarnaneb rohkem saksa

15) E. Richter, m. k., lk. 37.

kui prantsuse omaga. Erineb ta saksa abilause-järjest oma vabama verbum infinitum'i käsitlusega ning suurema stilistilise liikuvusega. Eesti abilause sõnajärg on harmoonilises seoses nii eesti nominaalsete (vt. ülemaal) kui ka verbaalsete (vt. alamaal) sõnakoondiste sõnajärjega. See harmoonia võib olla ainult immanentse arengu tulemus. Peaks aga meie stiiliorientatsioon sõnakoondiste sõnajärje suhtes ümber kujunema, nii et *kübar punane, (läksid) jooma kohvi* harilik oleks, *punane kübar, (läksid) kohvi jooma* erakorraline, siis vist poleks enam tarvis ka abilauses tõusvat sõnajärge propageerida — see tuleks iseenesest.

Eesti abilause sõnajärg on nii siis harilikult langev. Tõusev sõnajärg esineb harvemini ja teda tarvitatakse selleks, et abilausele pealausepärist iseseseisvuse ja uudsuse münti anda. See kahepaiksus loob võimalused lause tähendussisude psühhodünaamiliste varjundite äramärgimiseks sõnade järjekorra abil. Prantsuse keeles abilause sõnajärg pealause omast ei erine, on stabiilselt tõusev nii ühes kui teises. Lausete psühhodünaamiliste varjundite tähistamine sõnajärjega ei tule järelikult arvesse. Seda õpetlikum meile tohiks olla asjaolu, et prantsuse keel nende varjundite väljendamist ometi tarvilikuks peab, kuigi ta seda teeb teiste vahenditega — moodustega. Teatavasti puudub prantsuse konjunktiivil („subjonctif“) abilauses väga sagedasti otseselt modaalne tähendus. Grammatikud on enamasti asjast lihtsalt üle saanud, on esitanud ainult tähestikulised registrid verbidest, mis konjunktiivi nõuavad, paremal juhtumil veel maininud poole sõnaga ka modaalse tähenduse kulumist. Nüüd on aga Eugen Lerch ja Moritz Regula oma uurimustega tõendanud, et prantsuse konjunktiivil on peale modaalse veel teine, psühhodünaamiline¹⁶⁾ tähendus. Seda mittemodaalset konjunktiivi nimetab Regula „temaatiliseks“¹⁷⁾, Lerch „psühholoogilise subjekti konjunktiviks“. Tema ülesanne on umbes sama,

16) Vt. Moritz Regula, Über die modale und psychodynamische Bedeutung der französischen Modi im Nebensatze. Zeitschrift für romanische Philologie XLV (1925), lk. 129—197.

17) Vrd. Moritz Regula: „Die Eigenart des Konjunktivs lässt sich nur psychodynamisch, d. h. aus dem psychologischen Gewicht des Nebensatz-Inhaltes erklären, das wieder von der Erfassungsart desselben abhängt. Nur grobes Denken kann übersehen, dass die Tatsächlichkeit des Nebensatz-Inhaltes in: *je crois que vous vous êtes trompé* und in: *je comprends que vous vous soyez trompé* eine grundverschiedene Erfassungsart voraussetzt, die daher auch eine verschiedene psychologische Akzentuierung bedingt. Dieser Unterschied begründet die modale Differenzierung. In I macht den Modus ein i n t e-

mis langeval sõnajärjel eesti abilauses: olukord tuntuks panna, teda ainult meeldetuletuseks mainida, et võimalik oleks pealauses selle kohta seisukohta võtta.¹⁸⁾ Muidugi oleks naiivsus arvata, et eesti sõnajärjeõpetus ja prantsuse konjunktiivõpetus üksikasjades nukk-nukalt ja täpp-täpilt kokku peaksid langema. Selleks on keelte struktuurid siiski liiga erinevad. Kuid juba seegi, et sootuks lahku-

grierendes Bestandteil des vom Sprechenden selbsttätig geformten, „effizierten“ Inhaltes aus; denn es verleiht diesem einen intentionalen Setzungswert und somit jenen Charakter der Abgeschlossenheit, der dem autosemantischen Satz eignet (: *vous vous êtes trompé*). In II dagegen ist die durch den Konjunktiv gekennzeichnete Tatsache nicht der schöpferische Teil der Aussage des Sprechenden und daher auch nicht der Kern desselben; sie liegt vielmehr als etwas in gewissem Sinn Fertiges, als Verdichtung eines früher gefällten Urteiles vor und bildet das Thema oder den Beurteilungsgegenstand zu einem neuen Urteil. Diesen erfasst der Sprechende in synthetischer Weise, d. h. ohne die Elemente, aus denen die Verdichtung hervorgegangen ist, selbst zu erleben.“

... *je comprends que vous vous soyez trompé* ... verwandeln wir den Tatbestand des Nebensatzes in die Hauptsatzform: *vous vous êtes trompé*. Man wird dabei sofort gewahr, dass der Satz, als primärer Urteilsausdruck verstanden, von der beabsichtigten Mitteilung abweicht: denn ich will ja nicht feststellen, dass der andere sich geirrt hat, wie dies in *vous vous êtes trompé, je crois* der Fall wäre, sondern vielmehr seinen bereits als bekannt vorausgesetzten Irrtum begreiflich finden. Wie kommt es nun, dass in *je crois que vous vous êtes trompé* der Nebensatzinhalt sich auch in der selbständigen Form mit dem logischen völlig deckt, in *je comprends que vous vous soyez trompé* dagegen der doch aus demselben Material gebaute Nebensatzinhalt bei derselben Verwandlung im Vergleich zur beabsichtigten Äußerung eine so starke Verschiedenheit aufweist? Der Grund hierfür kann eben nur in dem bereits früher erwähnten Unterschied des psychologischen Gewichtes zu suchen sein, der sich aus der Verschiedenheit der Erfassungsweise beider Objektive erklärt. Der erste Nebensatz enthält zweifelsohne ein Plus, aber kein (vorstellungs-)gegenständliches Plus, sondern ein psychodynamisches Plus, das durch das aktive Erlebnis des Urteilens bedingt ist. Da die Materie primär „gesetzt“ wird, muss der Kernpunkt der Urteilung, d. i. das psychologische Prädikat, durch eine entsprechende Betonung hervorgehoben werden (*vous vous êtes trompé*). In „*que vous vous soyez trompé*“ liegt dagegen eine reflexive Materie vor, die einen schwächeren psychologischen Akzent trägt, da die Stellungnahme des Sprechenden nicht in ihr selbst, sondern ausserhalb derselben liegt.“ Moritz Regula, Über die Beziehungen zwischen Erfassungsart, psychologischem Gewicht und Modalität des Denkinhaltes. Idealistische Philologie (= Jahrbuch für Philologie III) 1927—8, lk. 276—7, 282—3.

18) Vrd. Eugen Lerch: „Wir glauben also sagen zu können, dass der „Konjunktiv des psychologischen Subjekts“ im neuesten Französisch in der Tat eine „lebendige Kraft“ ist (wie Regula sagt), da sein Gebrauch noch zunimmt. — Dass es sogar nach *Le fait que* ... erscheint, zeigt aufs deutlichste, dass die Definition des Indikativs als des Modus

minevate väljendusvahendite taga mõlemal pool võib tegevuses näha ühte ja sedasama loovat printsiipi, tohiks olla võrdlevale keeleteadusele küllaltki huvitav. Et printsiip, millel põhjeneb eesti abilause sõnajärjevaheldus ja prantsuse abilause moodusevaheldus, tõesti üks ja seesama on, selles on raske mitte veenduda, kui kõrvutada kas või järgnevad näited Leetberg'ilt ja Lerch'ilt:

I. „Õpetlik kahekõne on Lutsu „Äripäevas“: „Kae, ku ma läkita sulle üte!“ — „Ennekui sa mulle üte läkitad, läkitan mina sulle kaits.“ Esimene ütleb uudiseks panevalt pealause järjekorras, predikatiivselt ja ähvardades: *ma läkita sulle üte!* Teine, kus „üte läkitamisest“ juba jutt on olnud, vastab tuntuks panevalt abilause järjekorraga.“¹⁹⁾

II. „Ich schliesze mit einem Beleg, der . . . durch einen interessanten Wechsel zwischen Konjunktiv und Indikativ das Prinzip des Konj. des psychologischen Subjekts besonders gut erkennen lässt: Jean Prévost schreibt in der Nouv. Rev. Franç. vom August 1928, p. 284 f.: L'un des plaisirs des auditions de T. S. F. auquel je n'avais pas encore pensé, ce n'est pas seulement qu'elles *puissent* s'entendre en pyjama, à domicile, et qu'on *puisse* les arrêter à volonté; c'est qu'on *peut* manifester tout haut son opinion. — Dasz man den Radio im Pyjama hören und jederzeit abstellen kann, sind Tatsachen, die als bekannt vorausgesetzt werden: daher Konjunktiv; dasz man dagegen ungestraft dazwischenreden kann, wird als neu mitgeteilt („daran hatte ich bisher noch nicht gedacht!“): daher Indikativ.“²⁰⁾

Lerch on järele uurinud, et „psühholoogilise subjekti konjunktiiv“ traditsioon prantsuse keeles ei ulatu kaugeemale XVII sajandist.²¹⁾ Kahjuks ei tea ma oma võhikluses, kas see aeg kokku langeb sõnajärje tõusvaks stabiliseeru-

der Tatsächlichkeit und des Konjunktivs als des Modus des Irrealen nicht haltbar ist. Es ist gerade das Wesen des „Konjunktivs des psychologischen Subjekts“, Tatsachen auszudrücken — jedoch solche Tatsachen, die als bekannt vorausgesetzt werden, an die man nur *erinnert*, um im übergeordneten Satz dazu Stellung zu nehmen.“ Zum Konjunktiv des psychologischen Subjekts. Die Neueren Sprachen XXXVI (1928), lk. 103—4.

19) K. Leetberg, Eesti lauseõpetus (1925), lk. 87.

20) Eugen Lerch, Nochmals der Konjunktiv des psychologischen Subjekts. Die Neueren Sprachen XXXVI (1928), lk. 612.

21) Vt. Eugen Lerch, Ableitung des „Konjunktivs des psychologischen Subjekts“ aus dem Konjunktiv des Begehrens. Zeitschrift für französischen und englischen Unterricht XXVII (1928), lk. 321—338, 401—413, 481—490.

mise lõpulejõudmisega prantsuse keeles; muidu ma väidaksin... ma väidan sellegi pärast: „psühh. subj. konjunktiiv“ sai tarvilikuks seetõttu, et kaotsi läks võimalus lauseliikide psühhodünaamilisi varjundeid väljendada sõnade järjekorra abil. Kui meie nüüd eesti keeles tõesti tahaksime hakata reastama sõnu kõigis lausetes ühe „loogilise“ skeemi järele (vt. Loorits), siis tuleks küll aegsasti hakata maad kuulama, kust uusi vahendeid hankida psühhodünaamiliste lausevarjundite tähistamiseks.

Nagu ülemaal näidatud, keeleuendus abilauses obligatoorselt tõusvat sõnajärge nõudes tasandab maha selle stiililise vahe, mis keeles olemas langeva- ja tõusvajärjelise abilause vahel. Ajalooliselt on see keeleuenduslik tasandusetendents tõusva sõnajärje kasuks otsekui reaktsiooniks teisele tasandusetendentsile langeva järje kasuks (ja eesti keele kahjuks!), mis omal ajal, võib-olla saksa keele mõjul, meie kirjakeeles kippus saariti maad võtma. Selle ametliku stiili maiguga üldistustendentsi heaks näiteks on Uue Testamendi parandatud tõlke n. n. proovitrükk, mistõttu äärmiselt huvitav on võrrelda Aaviku ja Leetbergi tolleaegseid arvustisi selle raamatu keele, eriti sõnajärje kohta.

Näide ühest:

„Võrrelge ja pange tähele, kui palju lause „väga õnnis on inimene, kes ei käi hõelate nõuu järel, ega seisa patuste tee peal, ega istu pilkajate killas“ (Ps. 1, 1) oma primitiivsest pühalikkusest ja oma ilusast naivsusest uue, „moderni“, ja nii ametlikult tunduva sõnade korra läbi kaotab (muud muudatused maha arvatud): „õnnis see mees, kes jumalakartmatate nõuu järel ei käi, ega patuste tee peale ei astu ega pilkajate killas ei istu.“²²⁾

Ning teisest:

„Ilm. 3, 1. Nõnda ütleb see, kellel Jumala seitse vaimu ja seitse tähte on. Kui igav ja unine see õige keel on! Olgu tal või kaheksa vaimu, mis sa sest mulle seletad! Aga kuulge, kuidas vana ümberpanek ütleb: Seda ütleb see, kellel need seitse Jumala vaimu on ja need seitse tähte. Kuda pannakse siin tähed särama! Aga see koolipoiste sõnakord pistab tähed kotti.“²³⁾

Kumb arvustajaist on sõnajärje-reformi vastane — küsigem — kumb eestvõitleja? Tjaa... — kõhkleks kost-

22) Joh. Aavik, Uue testamendi tõlke viimane parandatud trükk. Eesti Kirjandus 1912, lk. 314.

23) K. Leetberg, Uue testamendi parandatud ümberpanek. Eesti Kirjandus 1912, lk. 448.

misega otsekohene vastaja — mehed ju näikse sõnajärjeküsimuses üsna ühte meelt olevat! Kumbki pole proovitrüki sõnajärjega rahul ning nurisevad aina ühest ja samast põhjusest. Tol vastajal on õigus. Ka mina pole lahti saanud muljest, et sõnajärje-reformi algataja ükskord kaugel ei olnud eesti sõnajärje õige tuuma tabamisest. Ent kaks eksitust on vedanud kogu asja viltu. Esimene, see on usk, et poetilise stiilimaiguga sõnajärje obligatoorseks kuulutamisega võimalik on kogu keelt poetilisemaks muuta. Teine ning mõjukam on too õnnetu germanismikilk, mis meie keelemeestele nii kramplikult pähe on hakanud. Too germanismiviirastus, mis meie keelearendamise ristiteile on hulkuma pandud, peletama ja ehmata meie keelearendamisvankri perumaid ratsusid, kes siis hirmuõhinas muudkui kapjadele valu annavad, olgu ees kas tuli ja vesi või soo ning raba. See teine eksitus seisab oluliselt selles, et ülemalmainitud raamatupärasele liialdustendentsile võib-olla sobiv germanismihüpotees on laiendatud seletama terve eesti sõnajärge. Et keeleuuendus sellele ühekülgsel ja laiemal kujul ekslikule hüpoteesile on rajanud kogu oma sõnajärje-teooria ja -praktika. Et ta oma igavese jeremiaadiga võõrastest mõjudest eesti süntaksis paljudes keeletarvitajates on tapnud usu rahvapärasegi süntaksi väärtustesse, usu oma keeletundmusse üldse. Sellega on keeleuuendus läbi lõiganud orgaanilist keelearengut toitva tuiksoone. Nii on võimalikuks saanud see, mida grammatikad postuleerivad ja mida nüüd õpetatakse pea kõigis koolides üle maa: uuendatud eesti keel ei tee enam vahet sõnajärjestamises pea- ja abilause vahel, vaid reastab sõnad kõigis lausetes ühe ainupuise skeemi järele.

(Järgneb.)

Rein Nurkse.

Lauri Kettuse „Eestin kielen äännehistoria“

II trüki ilmumise puhul.

Lauri Kettunen: „Eestin kielen äännehistoria“. Toinen, uusittu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia. 156. osa. Helsinki 1929. 208 lk.

Mitmeaastase müügilt puudumise järele on kõigile eesti keele ajaloost huvitatuile viimaks jälle kättesaadavaks saanud see prof. Kettuse tuttav ja paljunõutud eesti keele

häälikuloo õpiraamat. Valdav osa meie teaduslikult ettevalmistunud eesti keele õpetajaskonnast ja muust võimalikust publikust on oma eesti keele kohta käivad ajaloolised teadmused ammutanud kahtlemata K. kõnealuse teose esimesest, aastal 1917 pealkirjaga „Viron kielen äännehistoria“ ilmunud trükist. Selle 12-aastase vahemiku jooksul on eesti keele enda asend suuresti muutunud, kõige pealt juba eesti keele riigikeeleks tõusmisega ja tema tegelikkude ülesannete võrratu paisumisega, aga ühtlasi ka uurimine, eriti veel eesti keele oma, on teinud suuri edusamme. Seda kõike arvestades on kõnealuse teose käsitledava uue trüki pale ta eelkäija omast niivõrt silmatorkavalt erinev, et tema ilmumise puhul peaks õigust olema erilisel sõna võtta.

Teatavasti on kõnealuse teose autori teaduslikud veendused nende kahe trüki vaheajal mitmeski keskses küsimuses märgatavalt teisendunud, mõnigi esialgne, traditsionaalne seisukoht on autori mitmekesisel vahepeelseis teaduslikes kirjutisil revideerimisele tulnud. Ja need uued seisukohad peegelduvad nüüd siin teoses. Kõige pealt astmevahelduse ja vokaalharmonia algsööme-aegsuse eitamine, millise vaatega autor läheb subjektiivselt lahku suurema osa teiste autoriteetsete uurijate seisukohast.

Astmevahelduses on prof. K. viimasel ajal asunud teatavasti seisukohal, et see nähe (vaheldus eriti sulghäälikuil nagu *kurb:kurva*, *selg:selja*, *pada:pajad* jne.) on igal pool sugukeelis, kus teda esineb, eraldi arenenud samade eeltingimuste valitsedes. Kuid eesti keele häälikuloo käsitletus pole see asjaolu nii suure tähtsusega kui astmevahelduseta sugukeeltes (liivi, vepsa): astmevahelduslikes sugukeeltes nagu eestis võtab K. siiski üldiselt aluseks juba õige varase, hilisema algsööme murdeis võimalikult oma alguse saanud tugeva ja nõrga astme vahelduse. Et aga destendentse häälikuloo lähtekohaks meil on üldiselt just hilise algsööme ajajärk, siis ses teoses on loomulikult lähtepunkt (klusiilidel) astmevahelduslik. Mõnel korral siiski, kus tegelikult pole eestis astmevaheldust, võe-

takse alūseks vaheldumatu tugev aste, näit. Kodavere ja osalt laiemaltki eP murrete *kõdèd*, *pādè* tüübil (pro *kõied*, *pae*, vt. lk. 64—65) ja rõhutu silbi puhul *pimèdad*, *kadùda* lk. 64, 80). Senistest tavalistest astmevaheldus-seisukohtadest erinevana torkab veel eriti silma autori katse (lk. 90, § 153) Koiva murde tuntud vahelduses *kakla*: *kälà* (< *kağlà*) nõrka astet ja võimalikult muidki eesti murrete silbilõpulise oletatava spirandi vokaliseerumisjuhte seletada tugevast astmest, klusiili vokaliseerumisega (*kael* < *kakla*). Pole kahtlust, et ametlik astmevaheldusteorია asub selle ja teoses leiduvate teiste selletaoliste klusiilide nõrku vasteid eitavate arenguseletustega kindlale sõjajalale. Muidu aga väärrib astmevahelduse käsitlemise alal erilist tähelepanu autori uus nõrkade vastete märkimisviis, mis üldiselt tarvituselevõetuna igatahes tunduvalt lihtsustaks senist: **jäl_han*, **ham_pas*, **sake_han* jne. pro **jäl_han*, **hambas*, **sake_han* (γ, δ, β, g, d, b asemel κ, τ, ρ; vt. lk. 16, selle pikemat põhjendust Vir. 1928, lk. 24—9). Kuid senine märkimisviis on kahjuks nii sügavale juurdunud, et sel tervitataval ettepanekul tuleb enese maksmapaneku eest kindlasti visa võitlust pidada. Osalt oleneb muidugi selle uue märgi saatus sellest, kuivõrt tõenäoliseks lõppeks peaks jääma astmevahelduse vaieldav soomeugri-aegsus ja kuivõrt need märgid viimase seisukoha maksvusele jäädes võiksid olla vastuvõetavad soome-ugri klusiilide nõrkade vastete märkideks.

Vokaalharmonia konsekvantse eitamise kõrval paistab siiski silma e-harmonia rekonstrueerimine, nagu lk. 62 **me_hen*, **sü_het* ~ *pä_hen*, 102 **perehta*, **kän_hek*, 77 **ke_hva_hella*, 88 *pime_ha* ~ 78 **lake_han*, 80 *surnu_hellen*, 68 **vertel_hak*, 175 **vartehen* (~ *kirvehet*) jne. Lk. 152 esivokaalseis sõnus *särjed*, *pimeneb* jne. esineva e kohta loeme: „Me ei näe eesti murdeis viitamistki sinnapoole, et see e võimalikult oleks sündinud tagapoolsemast e-st“; sealsamas öeldakse algsm. taga-i kohta: „Võiakse küll oletada, et kord oli tagapoolsem i, aga pole küllaldast põhjust võtta seda isegi algsm. lähtekohaks.“ Autori seisukohad on siin märgata-

valt muutunud 1922. aastast saadik, mil ilmunud Lõunavepsa häälikuloos II, lk. 31—32 ja 38 (§ 324 veps. järgsilpide ϵ ja § 338 veps. i kohta) peetakse muist võimalusist tõenäolisemaks, et algsoomes ka esivokaalse esmasilbiga sõnus on järgsilpides esinenud vaid taga- e ja $-i$ (veps. *térveh* sõnas 2. sb. taga- e oleks ligikaudu muutumata püsinud häälik). Kui me nüüd vaatleme seda uut teisen-
dunud seisukohta, siis on ta kui teooria vähem järjekindel (esivokaalest algsome järgsilbes on oletatud vaid e, i , mitte aga $\ddot{a}, \ddot{o}, \ddot{u}$) ja näit $e-\epsilon$ vaheldus järgsilbes kujudel **keva_eella* ~ **lake_ean* (esimesel juhul $a-e-a$, teisel $a-\epsilon-a$) tundub vähe põhjendatud. Rääkimatagi senisest ametlikust vokaalharmoniiteooriast (järgsilbes võivad esivokaalseis sõnus esineda kõik esivokaalid peale \ddot{o} , tagavokaalseis sõnus kõik tagavokaalid), on siiski ka K. teiste seniste seisukohtadega võrreldes õige detailselt põhjendatud teoorial oma vaiel-
davad kohad. Lk. 148 väitele „Mingi analoogiamõju ei või vist tulla sõnas *väsimums*... küsimussegi“ (nimelt 3. silbi u peaks olema nii siis algsoomest pärandunud) võiks vastu asetada sealsamas vähe alamal leiduva u seletuse partitsiibes nagu *söönud* jne.: kui siin 2-silbises partitsiibis tagavokaalne *-nud* on üldistunud juhtudest nagu *saanud, parandanud* jne., miks siis mitte samuti ka 3-silbiseis nagu *väsimums* ja miks ka mitte samas silbiasendis olevas sõnas *väsimums* ei tohiks olla *-mus* pärit tagavokaalseist tuletisist nagu *loomus, harjumus* jm.? Kahjuks pole teoses puudutatud küsimust, kuidas seletada eesti *väeti*, vana kirjakeele *perati ti*-lõpuline tüüp *tu*-lise kõrval — i alg-
selt kolmandas silbis, mida küll raske oleks muidu mõista kui $-i < -\ddot{u} \ll -\ddot{o}n$ esivokaalsest tuletuslõpust. Kõnealuse teose oletus on, et eP 3. silbis esinev esivokaalsete sõnade u (*väsimums*, sm. *väsimumys*) oleks algupärane, 2. silbis aga oleks (*väsi*-) eP-s üldiseks saanud algse u asemel i vöö-
raste murrete (eL või soome) mõju all (vööras \ddot{u} -häälik substitueeritud i -ga), kus \ddot{u} tekkimine progressiivse palataalattraktsiooni teel (**väsü- > väsi*-) oleks sündinud osalt juba hilisemas algsoomes. Nii loogiline kui see oletus

ongi, on ta ikkagi kahjuks liiga teoreetiline ja komplitseeritud selleks, et teisi vokaalharmonia suhtes küsimusse tulevaid võimalikke seisukohti (näit. nende ridade kirjutajale tõenäolisimat: algsoomes võis valitseda täielik vokaalharmonia, kuid tagavokaalsete suffiksrite üldistus võis seda reeglit rikkuda) kategooriliselt väärata. Aga seda ei mõtlegi autor (vt. lk. 151): „Tahtmata sugugi pidada vokaalharmonia ea küsimust otsustatuks võib vahest vähemalt jääda ootama eripõhjendusi, enne kui too umbropsu omaks võetud üldine teooria põhja-eesti, vepsa ja liivi 'vokaalharmonia kadumisest' saab uskumisväärseks.“

Transkriptsiooni alal on tähtsaks uuenduseks oletatavate nõrkade vastete uus märkimisviis (**jal₂an*, **ham₂as* jne.), mida juba eespool on puudutatud. Senisest pea üldiselt tunnustatud, Kettuse enda ülesseatud ja varemini tarvitatud transkriptsiooninormidest läheb lahku ka vokaalide poolpikkuse märkimine kahesilbiseist pikemais sõnus (vt. lk. 20: *targale*, *targalegi*, *rumälusest*). Ühtlasi võiks vahest mainida, et kirjakeele sõnakujude transkribeerimisel õige mitmel puhul on murdekaju või koguni trükivealine kaju läbi libisenud, nõnda sageli palatalisatsiooni puududes (lk. 15 *käsi*, 21 *väljääppölē*, 32 *kätki*, 47 *kusik*, 50 *seni kuni*, 44 *pūs*, 114 *paljält*, 76 *vōdis*, 134 *sēni*, 152 *õlist* 'oljista' jm.) või diakriitiliste pikkusmärkide puududes või murdeliselt või süsteemist erinevalt asetatud olles (lk. 18 *sāstā* pro *sāštā*, 19 *kaūstā* pro *kaūštā*, 47 *rōštēl* pro *rōštēl*, 88 *nāhtūd* pro *nāhtūd*, 128 *iņgēl* pro *iņgel*, 171 *proūā* pro *proūūā*, 50 *tōtta* ja 62 *pētūd* pro *tōtta*, *pētūd*, 48 *sätte* pro *sättē*, lk. 46¹⁾ *pajkka*, *ejtta*, *tarkku*, *kauppa*, lk. 85 *näevād*, *tēvād* pro *näevād*, *tēvād*, 71 *ōstega*, 114 *āsta* pro *ōstega*, *āsta*, 183 *vaštū* pro *vastu*). Transkriptsiooni suurema täpsuse saavutamiseks oleks vahest eL kvalitatiivselt kõrgeenenud *σ*, *δ*, *ε* (lk. 138 *tūma*, *sū*, *kil* [: *tonū*, *sōnū*, *kēlē*]) eraldamine algselt pikast *ū*-, *ü*-, *i*-häälikust (vt. lk.

1) Sealsamas alamärkuses mainitaksegi, et enamiku murrete foneetilised mõõtmised osutavad pikkussuhet *pajkka*, *ejtta*, mis ongi ka ühiskeeles üldine. On ju seal selge vahe juhtudel nagu *kōjtta*—*kōjtte*, *sōjttu*—*sōjtte*.

134—5 *tül*: *tälèga*, *pũdma*:*pũàn*, *hĩri*:*hĩrè*) olnud kasulik (*tũma* või *tũl*, *kũl* või *hĩri* jne.). Kirjakeele sõna-algulise *h* kohta tähendatakse (lk. 96 — praeguse kirjakeele tege- likku olukorda arvestades võiks ehk see olla vaieldavgi), et see „harilikult jääb hääldamata“, ja transkribeeritaksegi vastavalt *obũne*, *ã*, *ĩlã* jne., kuid üksikuil kordadel esineb sellevastu siiski ka kirjakeele *h* transkribeeritult, nagu lk. 47 *hũkkãtta*, 133 *hãl*, 135 *hĩri* jm.

Murdelise transkribeerimise juhtudeni jõudnud, mainime ühtlasi ka sellele lähedase, teose tähtsaimaks puuduseks oleva nähtuse — kirjakeelsete kujudena esitatakse sageli murdekujusid või heas kirjakeeles juba hüljatud keelendeid: lk. 22 *kruu*, 24 *varesid* (~ *vareseid*) part. pl., 32 *kakkuda*, *jakk* (~ *katkuda*, *jatk*), 83 *koiv* (~ *koib*), *tiiv* (~ *tiib*), *haav* (~ *haab*), *tõmman* (~ *tõmban*), *paled* (pro *palged*), *suluda* (~ *sulguda*; pro *sulgeda*), 34 *kiiss* (~ *kiisk*), *tohk* (~ *tohi*; pro *toht*), 37 *utja*, *abras*:*aprad* (pro *hutja*, *habras*), 38 *vannuda* (pro *vanduda*), „tihti pääsevat ka kirjakeelde“ nom. sg. *puuru*, p. pl. *adru*, 41 *tõrvaksed*, *käiksed* (pro *tõrvased*, *käised*), 48 *mateti*, *katetud*, *võtetagu*, 49 *jätetud*, *süütada* (pro *süüdata*), 63 *tuldakse* (pro *tullakse*), 62 *käiksed*, *tüütama* (~ *tüütama*), *ujar* (~ *udar*), *kujus* (~ *kudus*), 69 (*tapelda* ~) *tapleda*, 71 *tõbest* (~ *tõvest*), 74 „mõnikord võib näha kirjutatavat *kõlbanud* 'kelvannut', *otstarbe* (pro *otstarve*) 'tarkoitus' ja üldiselt *kõrbes*... (ains. nom. *kõrb*)“, 75 n. sg. *mõisa* (pro *mõis*), *õhtal* (~ *õhtul*), 78 (*lõunaks* ~) *lõuneks*, 80 *hobusid* (~ *hobuseid*), 94 part. pl. *vårssa* (*i-tü-vest*), 96 *halasti* (~ *alasti*), *hãkiline* (pro *ãkil.*), *haganane* (pro *ag.*), *hãmmuda* (~ *ammuda*), 97 *aavik* (pro *haavik*), *ernes* (~ *hernes*), *ani* (~ *hani*), *pãha* pro *pãhe*, 100 *erilane*, 104 õeldakse „mõnikord isegi“ esinevat *kũtũsega* (pro *kũũnega*), (*mãjja* kõrval) „kirjakeeles ka *maija*“, 114 *aeleda* (pro *aelda*), 116 *kruitud*, 126 *sõneleda* (pro *sõnelda*), 134 „näikse ka kirjutatavat *pũtdma*, *pũltan*, *sũidlane*, *kũinar* jne...“, 135 *ei mãdi* (hariliku *ei mããgi* kõrval), 140 *naene* (~ *naine*), *laenetada*, 141 *avid*:*avi* (~ *haug*), 153 *neljanda- male*, *kũmnendamale*, 162 *uutse*, 170 esinevat „vahel kirja-

keeles“ nom. sg. *ladva*, *puдру*, 180 pl. part. *kotta* (= *koŕta*), *saana* (= *sâna*) *halla* (= *alla*), 181 gen. *ärge* (= *ärge*), *huhtub* (pro *uhtub*), 182 *lõunele* (pro *lõunale*), 188 abess. *muneta* (= *munadeta*), 188 pl. part. *punasid*, *hobusid*, *varesid*, *jânesid*. Kõnealuse teose esimese trüki kirjutamise ja ilmumise ajal (1916.—17) oli täieline õigus enamikku ülalesitatuist tuua eesti kirjakeele näiteiks, nüüd aga, uues trükis, mõjuvad nad segava anakronismina ja oleks olnud vist küll põhjust vaheajal keelest tõrjutud ja uue Õigekeels. Sõnaraamatu poolt tunnustuseta jäetud keelendeid uue eesti häälikuloo trüki näidestikust välja jätta. Samuti meie päevil, mil uuenduslik superlatiiv on sügavasti juurdunud eestis (*suurim*, *kõrgeim* jne.), on vananenud I trükist ülevõetud väide lk. 72 alamärk. 1, et „nüüdses eesti keeles on superlatiivist jälgi vaid selliseis adjektiivis kui *esimene*....“

Rõhutamata ei saa jätta eriti kirjakeele kõrval eesti murdeid käsitleva osa üllatavat paisumist ses teoses. Siin ilmub uurijale esmakordselt rohkesti tänuväärset uudismaterjali, mõnikord õige huvitavaid detaile lokaalseist, muidu ainult käsikirjalisest ainekust leitavaist murdeist (näit. Kihnu, Lõuna-Viljandimaa ja -Pärnumaa, Kolga j. m. rannamurded jne.), nii et mõnes punktis (näit. järgsilpide o käsitelu lk. 155—162) nagu ei oleks meil tegu enam mitte eesti kirjakeele, vaid koguni laia murrete häälikulooga. Arusaadav, et selle normaalraamest välja paisumise tõttu käsiteldava murdeainestiku valikus tundub mõnikord teatavat ebatasasust ja juhulisust: suure osa sellest murdematerjalist saab ju lugeja nagu „kaubapealseks“, enamasti kompresstrukiliseks kirjakeele seisukohalt olulisemast ainekust eraldatult. Suurelt osalt selle (kuigi osalt ka kirja-keelt käsitleva osa üksikasjastumise) arvele tuleb panna teose paisumine 208-leheküljeliseks endise tr. 112 lk. asemel. Ka ülevaade murrete erijoontest lk. 193—200 on võrratult lisandunud, nii lõunaeesti kui eriti kohalikumate murdealade murdejoonte loend („Viljandi murre“, „lääne- ja saaremurre“, „eP keskrühm“, Kodavere m., „rannamurre ja idaviru m.“).

Peale uute seisukohtade vokaalharmonias ja astmevahelduses on uus trükk vanaga võrreldes mitmes muuski põhimõttes läinud uut, autori poolt rohkearvulisi vahepealseis muis kirjutisi tasandatud teed. Astmevahelduse eitusele vastavalt lk. 87, 90 Koiva eestlaste põliseks peetud vahelduses *kakla* part.: *kälä* gen. oletatava nõrga spirantastme järeltulija *kälä* tuletatakse, nagu juba mainisime, tugevast klusiilastmest < *kağla*, samuti üldsegi eL vokaliseerumisjuhud nagu *kälä*, *närä*, *nāris*, *elä*, samuti viiakse eL „neljaastmeline“ vaheldus *kj*-ühendis nagu sõn. *lagä* 'lai': part. *lakkä*: illat. *lakkä*: gen. *lajä* lk. 87—88 kogu ulatuses tagasi tugevale *kj*-astmele (*γj*-oletust kõrvaldades); teiselt poolt jällegi seletatakse alamärk. 1 lk. 30 otsene *kt* > *ht* areng võimalikuks (senise *kt*: *γt* > *ht* asemel). Lk. 26—27 tavaliselt analoogiliseks peetud *-t* juhtudel nagu *sürt*, *kañnelt*, *tagant*, eL *esant*, NB ka murd. *-p* preesensis *añnāp* jne., lk. 54 eL prees. 2. pers. *sāt* pro *sād* esitatakse kui häälikuseaduslikult pikenenud klusiil teatavais lausefoneetilis ühenduses, sellevastu teissuguseis lausefoneetilis ühenduses leitakse häälikuseaduslikuks *-D* > 0, *-B* > 0 (murd. *palä* < *paläB* < *paläv*, ? *pimē* < *pimēD* lk. 81, elat. *-st* > *s* ja selle kaudu sündinud elatiivi ning translatiivi segunemise oletus lk. 41). Autori poolt Vir. 1924 pikemalt käsitletud *a* > *e* (> *e*) muutus kahe dentaalhääliku vahel võetakse kahtlemisi abiks m. s. ka eesti murdeis leiduvate *a* ja *e* vahelduste seletamisel (*metsas* ~ *metses* j. m., vt. lk. 153, *vanast* [*<vanhasta*] ~ *vanaste* lk. 154), tähelepanдав on geminaadi seletus liitsõna-juhtudel nagu *mařgāppu*, *õynāppu* esisõna lõppvokaali järsu lõpu ja järgneva sõna tugevasti artikuleeritud algklusiili liitumisest (I trükis oletati siin veel genitiivset liitumist, *-np* > *-pp*). Kaugeleulatuva tähtsusega on ka uudislik (tõsi küll osalt muiltki uurijailt varemini tunnustatud) rõhutu silbi *-i* kao algsoomelisuse oletus (**anta_pi* > **an_pap* > *annab*) lk. 33—34 ja 173 ning sellele vastavalt ains. 3. isiku (*annab*) nõrga tüve uus häälikuseaduslikuks seletus. Piirdugem nende põhimõttelisemat laadi näidete esitamisega uue trüki uudisiseisukohtade hulgast. Kuigi mitmedki

neist on ja jäävad vaidlusaluseiks veel tükiks ajaks, on need värsked mõttepuhangud omased edasi viima meie dogmadesse tarduvat distsipliini.

Tähelepanavaks uudiseks kõnealuses teoses on soome mõjustiste oletamine eesti keeles laiema-alaliselt ja sügavamaulatuseliselt, kui seda tavaliselt seni on tehtud. Nõnda näit. lk. 41 alamärk. 1 on kõnet „mingil määral saaremurdessegi“ ulatunud võimalikust soome mõjust (Reigi pass. preesensis *tallada* = tallatakse, sm. tallataan; muide sealsamas räägitakse lapsuslikult Saaremaa Reigist pro Hiiumaa R.), lk. 43 taas peetakse teatava ettevaatusega „omal ajal Soomest tulnuiks“ eP murdeis kauris sügavale sisemaale (näit. Juuruni) ulatuvat tüüpi *ofir* = oder, *kehrän* = ketran. Lk. 150 alamärkuses on ligemalt juttu soome laenainese saabumise eelduseks olevaist soome koloniidest: „Peab oletama, et paks soomlaste kiht rannikul ja Kirde-Virumaal on vähemalt teataval määral olnud etapiks sisemaa poole.“ Seda kolonisatsiooni peaks igatahes õige silmapaistvaks oletama, kuna samal leheküljel peetakse osalt võimalikuks isegi pea kogu põhjaeestile omast vokaalharmonia seisuga (*i* järgsilbes vokaalharmonilise esivokaali *ü* asemel, vrd. ülemaalöeldut) seletada soome foneetika mõjuga ja nõndasama ka lk. 166 laialt levinud eP sisekaopuudumise juhte nagu *kiskuma*, *õppima* (pro *kiskma*, *õpma*). Kui niisuguse suure mõjuulatusega võrdlemisi hilised soome asundised kunagi tõesti võisid olla eesti murrete alal, siis peaks nende siirdumise ja olemasolu kohta tulevikus õnnestuma saada ka puhtajaloolisi dokumentatsioone, ilma viimasteta on nende olemasolu usutavuski tublisti piiratud.

Oleme eespool vaadelnud kõnealuse teose mõnda olulist uudisnähtust (eriti esimese trükiga võrreldes), mõnikord neile ka arvustavat pilku heites. Viimaks puudutagem üksikuid pisipunkte, mille puhul võiks olla eriarvamusel autoriga. — Lk. 25 esitatakse kirjakeeles esinevatena *künja* („sageli“), *kañlega* („harilikult“), *kuñne* („sageli“) klusiilikaolised kujud kirjutatava *kündja*, *kandlega*, *kuldne* asemel.

See tunnukse olevat puhtmurdeline hääldamine. Kirjakeele seisukohalt oleks vahest tähtsam käsitleda koguni vastupidist klusiilitekkimise nähtust homorgaanses naabruses nagu *õndsad* < *õnsad* < **onnisat*, *samblad* < *sammal-*, *kämbla*, vahest koguni *kaõndlas*. — Lk. 44 *taltsäks* tuuakse algse *-lts-*ühendi all (vrd. *malts*), kuna see pigemini on tekkinud alles pärast sisekadu (vrd. *taltuma*, *talttua* verbi), lk. 60 verb *puhata*: *puhkan* algsena *hk-tüvena*, kuna tõenäolisem on selle *k*-ainese hiline analoogilisus. — Lk. 73 on eL komparatiivis *sūrēB*, *ilòzap* gen. *ilòzaba* jne. konstateeritud võimalikku algsoome *-pa-* (*-pa-*)suffiksilist komparatiivi *-mpa-*lise kõrval, „kuna teiste nasaalide ajalugu ei anna põhjust oletada vadjataolist nasaali kadu homorgaanse klusiili ees (vrd. vadj. *sūrepi* < **sūrempi*)“. Setälä (ÄH 369) on juba esitanud siiski eL murdealalt ka *η*, *n* kao kohta küllaldaselt tõendusmaterjali (setu *kuñigas*, *kolmädane*, *nelädät* jne.). — Lk. 77 näited nagu eL *alä kakku* 'älä revi, katko', *är sōkku* 'älä sotke' ei tõesta omalt poolt rõhutu silbi *-γ-* ainese (resp. *-k-*) häälikuseaduslikku kadu imperatiivis (nagu võimalikult ehk *alä pessü*, *ala võttu* < **otta_kok*), sest neis võib pigemini peituda sisekadu: *kakku* < **kakk-ko* < **katk-ko* < **katko(i)_ko*. — Lk. 84 adjektiivitüübis *igav*, *vägevad* oletatakse algsm. *-v-* < *-η-* (tavalise *β* > *v* asemel), milline oletus vajaks tingimata pikemat põhjendust (liivis *η* > *p* — *kērabi* = kirju tüübis?). — Lk. 69 on tänuväärselt käsitluse alla võetud eL „ablatiivitüübiline abessiiv“ *jarānda*, *añdmanda* ~ *añdmanā* (< *-lak*) jne. ja see ühendatud soome edelamurde tüübiga (*iäi*) *tuomalt*, (*iätin*) *küsümält*. Jääb lahtiseks, kuidas sel korral seletada kitsamal eL alal esinev *-nt-*line abessiiv (näit.: *Voolaine* järgi Lutsi Nerza *sõmändä*, *kängändä* 'palja jalu', samuti Kalda Lutsi maarahv. 25 *hambinda*, *jalunda*). Lk. 107 alamärkuses käsiteldud kohanimesedes nagu *Saare*—*Sarenhof*, *Seljaküla*—*Sellenküll* ei saa *n*-ainest alati lugeda eesti genitiivilõpu jäänuseks, vaid *-(e)n-* võib olla mõnikord saksa keeli liitsõnule omane aines (vrd. *Katharinenthal*, *Friedenthal*—*Friede* jne.). — Lk. 112 alamärk. 1 maini-

takse eesti *saare puu* (resp. *saarepuu*) ~ sm. *saarni -r-* ja *-rn-* vahelduse (*rn > rr > r*) puhul, et eestiga sarnaseid olusid leiduvat ka karjalas; täpsam oleks rääkida siin aunusest (aun. *suaru* = sm. *saarna*, *vuaru* = *vaarna* jne., vt. *K a l i m a'* kirjut. FUF XVI lk. 163 jj.). — Palatalisatsioon eestis on saanud eriti põhjaliku käsitletu osaliseks (lk. 118—124), sellepärast näeks hea meelega *i-*, *ɷ-* eelse palatalisatsiooni juhtudest eraldatuna näiteid nagu lk. 120 *sāne*, 121 *koñtte*, 123 *nāl̥g*, *sel̥g*, 124 *puññākkile*, millede esineb vahest palatalis. üldistus muist paradigma vormidest (vrd. nom. *sāñ*, gen. *sāñi* jne., *koñt̥*, *koñdi* jne., *sel̥jā*, *nāl̥jās* jne. — ent *sāl̥g*: *säl̥l̥!*). — Lk. 127 sõnas *servas e-d* peetakse algupäraseks; kui aga peaks paika pidama tavaline rinnastus *e. serv* ~ sm. *särmä*, siis pole selle *e* algupärasus kindel. Samuti on kaheldav lk. 147 esinev arenguoleetus *egā*, *ioā* < *ɷega* < *ɷoka*, niikaua kui pole võimatuks osutatud üldisemalt maksev seisukoht, et *e-* ja *ɷo-* on siin kumbki omaette pronominaaltüved. — Lk. 153 käsitletakse Vaivara prees. 3. isikut *lukō*, *tulō*, *menō* jne. ja loomulikult seletatakse see „vaid lähedaste soome murrete — *tulō* < *tulev* < *tulevi* — suure mõju“ saavutiseks. Kuid Ingeri naabermurdeis on kõnesolev tüüp geminatsiooniline — *lukkō*, *tullō*, *männō*, mis teeb asja keerulisemaks. Sama murde pluur. 1. ja 2. pers. moodustised *tulemo*, *veitto*, *satto* jne. oma *o*-vokalismiga samuti ei seletu otse lähedaist sm. murdeist (seal on vastavaiel juhtudel lõpud *-mma*, *-tta*), vaid nendetaolisi leidub ainult Sise-Ingeris savakutē murdes (vt. *Porkka*, Ueb. den ingrisch. Dialekt lk. 95: *soammo*, *saimmo*, *soanemmo* jne. Lk. 181 esitatakse, nagu tavaliseks on saanud, imperatiivikujud *saage*, *jooge*, *tulge* jne. 2. ja 3. silbi vokaalkontraktsiooni all: > **sāka,ɷn* jne. Kuid transkribeeritult kuuluvad need *sāgē*, *ɷōgē*, *tulgē*, kuigi 2. silbi põlise lahtisuse tõttu ootaksime *sāge*, *ɷōge*, *tulge* (vrd. *ɷalge* < **ɷalka,ɷn*), millise vastuolu mainimine ja võimalik seletamine oleks kasuks asja selgusele. — Algajat võib eksiteele viia lk. 189 ebamäärane *a*-partitiivide ala määrang: öeldakse seda esinevat „lõuna-

poolseis murdeis“, ja kuigi ta viimaste alal pole tundmatu, on ta ju siiski peamiselt omane just eP murdeile, kust ta omal ajal tungiski kirjakeelde.

Lõppeks — et vaatlus saaks täielikum — esitagem ka paar silmapuutunud segavamad trükiviga: lk. 31 „*lašmäs* 'kaskemassa'“ pro „... 'laskemassa'“, 68 **min,ak* pro **men,ak*, 109 „*u - uu*“ pro „*m - mm*“, 135 „ne ovat... joutuneen“ pro „ne ovat... joutuneet“, 143 „(*laülä*:) *lälä*“ pro „(*laülma*:) *lälä*“; lk. 171 alamärk. 1 tsiteerides A. Meie ssa r'e kirjutist nimetatakse selle ilmuniskohana „Eesti Kirjandust“ 1928 pro „Eesti Keel“ 1928; lk. 162 on kõnet „Tartu murdel trükitud Piibli“ keelest pro võimalikult „T. m. t. Uue Testamendi“ keelest.

Üldiselt on aga teose trükitehniline külg hea, trükivea leidmine selles pole sugugi sage. Teose sisulise külje erilised hüved ja tugevad küljed ei tarvitse esiletõstmist, — on ju autoriks meie läänemeresoome keelte häälikuloo uurimise praegune kahtlemata kogenuim vanameister. Eelnevad õpilaslikud read ei võta ära ega lisa paljut kõnealuse teose salgamatuile väärtusile, katsuvad vahest ainult vähesel määral taotella prof. K-lt kui õpetajalt allakirjutanud õpilasele sisseistutatud iseseisva mõtlemise ja oma mõtete autoriteediusutu väljendamise ideaali. Mitte ainult eesti kirjakeele, vaid laialiste murretegi häälikuloo uurimine on selle teosega suure sammu edasi jõudnud.

J. Mägiste.

Kunstiajakiri „Taie“.

Eesti kunstiajakirja „Taide“ ellukutsumine otsustati 1927. a. lõpul ja järgmisel hakkas ta ilmuma kujutava kunsti sihtkapitali väljaandena M. Laarman'i tegeval ning vastutaval toimetusel. „Taie“ oli mõeldud ajakirjana, mis ilmuks kuus korda aastas — iga kahe kuu takka kavakindlalt üks number. Nii kuulutati sellest avalikkusele ning vastavalt avati ka tellimine. Aga juba esimese numbriga tekkis viivitus — seda ei suudetud õigeaks ajaks välja anda. Samasugune lugu kordus ka järgmistega ja 1928. a. kestel suu-

deti lubatud kuue numbriga asemel välja anda ainult kolm. Käesoleva aasta juunikuul ilmub eelmistele lisaks veel neljas vihik — kaksiknumber 4./5. Selle lõpu-leheküljelt leiame aga lakoonilise teate, mis kõneleb, et vastavate summade kärpimise tõttu „pole võimalik midagi teada ajakirja edaspidisest ilmumisvõimalusist“.

„Taie“ oli kavatsatud sisult laiaulatusliku soliidse kunsti-ajakirjana. Ta pidi tooma ülevaateid ja arvustisi jooksvast kunstielust, uurimusi ja monograafilisi kirjutisi üksikutest ajajärkudest ja kunstnikkudest, käsitlema teoreetilisi küsimusi ning kroonikaosas märkima tähtsamaid sündmusi nii kodu- kui välismaa kunstis. Lühisõnaliselt — „kõik kuidagi viisi eesti kunsti ja üldse kunsti puutuv“ pidi kuuluma „Taide“ kavasse. Nii teatati sellest ajakirja esiknumbri esimesel leheküljel.

Ei või kahtlust olla, et säärase kavaga kunsti-ajakirja järgi oli tunduv tarvidus ja niisama on see praegu. Ometi — „Taiet“ on kaalutud ja ta on leitud olevat kerge: kultuur-nõukogu on katkestanud ajakirja ilmumise, keeldudes määrast vastavaid summasid. Mispärast? — tõuseb loomulikult küsimus, sest raha puudumisega ei saa ega pole püütudki seda põhjendada. Ka ei ole tõestada suudetud ega tahatudki kunsti-ajakirja üleliigsust ja mittetarvilikkust Eestis. Seega tuleb põhjust otsida „Taidest“ enesest, üles seades esiteks küsimuse: kas on „Taie“ osutunud sisult niivõrt nõrgaks ajakirjaks, et ta senisel kujul üldse ei vääri toetust? ja jaataval juhul teise küsimuse: kas tõesti ei leidunud võimalusi ajakirja sisulise tasapinna tõstmiseks, nii et Gordios' e sõlme läbiraiumine — ajakirja seismapanek — jäi ainsaks lahendusteeks?

Võttes vastust otsides kõik „Taide“ viis numbrit vaatluse alla peame kahjuks küll ka kõige suurema heatahtlikkuse juures tunnistama, et need vähegi nõudlikumat kunstisõpra kaugelgi ei rahulda. „Taidel“ on rohkesti puudusi, isegi sääraseid, mis kuidagiviisi pole vabandatavad, aga ta on andnud siiski niipalju asjalikku ja positiivset materjali, et erapooletu hinnangu vaekausil viimane küll kindlasti puudused tohiks üle kaaluda.

Kaalukamad artiklid on ajakirjale andnud toimkonna liige H. Kompus, kes „Taide“ väikesearvulisest kaastööliste perest üldse kandvama jõuna välja paistab. Tema kirjutistest on „Seltskondliku maja mööbel“, milles käsitlekse ühe meie andelisema arhitekti, Edg. Kuusik' u, loomingu mööbliehituse ja sisedekoratsiooni alal, kindlasti väärtuslikumaid ajakirjas. Huvitavad ja hinnatavad on

samuti B. Linde' artikkel Eestit 19. sajandi teisel veerandil külastanud inglise kunstniku ja kirjaniku Elisabeth Rigbi, leedi Eastlake'i isikust ning tema eestiainelistest teostest ja toimetaja M. Laarman'i pikem kirjutis hiljuti elavate seast lahkunud maalijast Kuno Weeberist. Mainides edasi veel M. Pukits'a lühikest kirjutist vähetuntud maalijast Alfred Hirv'est, mis pakub mõnesuguseid lisan-deid meie lähema kunstilise mineviku tundmaõppimiseks, oleks ühtlasi märgitud kõik kodumaad puutuvad, sisult ise-seisvad kunstiteadusliku ilmega artiklid „Taides“. Seda on kahtlemata vähe, eriti arvesse võttes, et ühtegi neist ei saa viia uurimuse mõiste alla. Uurimusi me ajakirjast üldse ei leia.

Rikas ei ole „Taie“ ka soliidsele kunstiajakirjale vasta-vate muusisuliste kirjutiste poolest. H. Kompus'e „Rii-givanema kodu“, milles vaadeldakse riigivanema majas leiduvaid kunstiväärtusi ja sisseseadu, sama autori pikem arvustis „Üldkünstinäitus“ (1928), R. Kangro-Pool'i ülevaade „Eesti kunst 1927. a.“, J. Genss'i juubelikirjutis „Pallas“ 1918—1928 ja vahest veel J. Raudsepa „Rei-simuljeid Helsingist ja Turust“ oleks õieti kõik, mis mai-nimisväärt. Muu artiklite sarjas kuulub juba täitematerjali hulka, mille puudumisega ajakiri midagi poleks kaotanud, vaid pigemini küll võitnud.

Milleks näiteks R. Kangro-Pooli kirjutis Vasarist? Eel-teadmistega lugejale ei ütle see üldisi lauseid pakkuv kir-jutis midagi ja võhikule oma ülelibiseva käsitluse tõttu niisamuti. Ei sobi tõelisele kunstiajakirjale oma pealis-kaudsusega ka lühikesed mälestuskirjutised Dürer'ist (R. K.-P.) ja Goya'st (M. Laarman) — kohased säärastena vahest perekondlikule pildiajakirjale. Õigem oleks olnud kas lihtsalt märkida kroonikaosas mõlema kunstniku täht-päevad või anda juba üksikasjalisemad, kõige uuemate uurimuste põhjal koostatud teadusliku ilmega kirjutised nende suurmeistrite isikust, loomingust või mõnest loo-mingu eriharust.

Nõrgemaks mälestuskirjutiste seas osutub A. Tassa „Pärg seitsmele“ (balti kunstnikule) viimati ilmunud kak-siknumbris: kirjutise meile huvitavam osa, pühendatud Tartu Ülikooli esimesele arhitektile Joh. Wilh. Krause'le ta 100-aastase surmapäeva puhul, sisaldab üldise pinnapeal-suse kõrval veel mitmesuguseid eksimusi ja vääratusi, mida kahjuks ka toimetaja pole suutnud eemaldada. Nii kirjutab A. Tassa, et Krause loobus õppimisest Leipzigi ülikoolis, „eelistades sõjaväetenistust“. Tegelikult aga oli ta selleks

sunnitud rahapuudusel. Edasi jutustab A. Tassa, et Krause peale osavõtmist leitnandina sõjast Põhja-Ameerikas Versailles'i rahuga Euroopasse tagasi pöördudes 1774. a. läks Venemaale. Aga 1774. a. oli Krause alles 17-aastane poisike ja Versailles'i rahu tehti alles 1783. aastal!

Otse uskumatu on A. Tassa orienteerumatus toleaegses kunstis, — ta nimetab Krause't „tüüpiliseks rokokoo-aegseks isikuks“. Ometi oli ajal, mil teotses Krause, valitsevaks stiiliks klassitsism. Ning Krause ise oli arhitektina klassitsismi puhastverd esindaja ja tema suursaavutis — Tartu Ülikooli peahoone — on selle stiili kõige kunstiväärtuslikumaid ehitisi Eestis. Tassa aga nähtavasti üldse ei teagi, et Krause on ülikooli peahoone autoriks, — ta mainib sellelt arhitektilt joonististe kõrval „imposantse kolmekordse ehitisena“ ainuüksi ülikooli raamatukogu hoonet, mis toomkiriku varemetesse suletud hädaehitisena kunsti seisukohalt üldse ei ole vaadeldav.

Mainitud eksimused on seda vähem vabandatavad, et lisaks vanemaile allikaile just viimaseil aastail on Krause isiku ja loomingu kohta ilmunud lähemaid andmeid sisaldavaid kirjutisi, neist eriraamatuna Vold. Vaga magistriltöö „Tartu Ülikooli arhitektid“, mida niihästi hr. Tassa kui ka „Taide“ toimetaja nähtavasti sugugi ei tunne. Vähemalt ei ole see raamat mainimist leidnud „Taide“ kroonikaosas.

Kroonikaosa on üldse väga puudulik. Loomulik oleks sealt leida Eestit nii või teisiti puutuva kunstiajaloolise kirjanduse täieline loend ajakirja ilmumisaja vältel, selle asemel et seal tuuakse välismaa kunstiajakirjade meid mitte puutuv sisu. Ent „Taie“ läheb vaikides mööda isegi H. Kjellin'i uurimusest „Die Hallenkirchen Estlands und Gotland“, ehkki seda on tarvilise leidnud olevat erikirjutisega märkida „Ajalooline Ajakiri“, „Eesti Kirjandus“ ja „Postimees“. Loomulikult peaks lugeja „Taidest“ leidma ka nende kunstitegelaste nekroloogid, kelle tegevus seotud Eestiga, kui juba mainimist leiavad välismaa kunstnikkude, kunstitegelaste ja kriitikute surmajuhtumid. Asjata otsid aga „Taidest“ teadetki end. Tartu Ülikooli arhitekti Reinhold Guleke' ja Tartust pärit maalikunstniku Sally v. Kugelgen'i surma kohta, vaatamata sellele, et esimene on kunstiajalooliselt tähtsate plaanide, rekonstruktsioonide ja päevapiltide kogu „Alt-Livland“ koostaja, teine aga kolme piibliainelise, Tallinna Kaarli kirikus leiduva freskomaali autor. Märkimata on mööda lastud mitme meie oma kunstniku mälestuspäevad (A. Uurits, O. Kallis, H. Lukk, B. Tomasberg) ja täiesti on surnuks vaigitud kõik ehitised ning monumen-

did, mis püstitatud Eestis „Taide“ ilmunisaja vältel, ka Edg. Kuusik'u suurepärase mausoleum Tallinna sõjaväesurnuaial.

Vaadeldud puudused, mis — olgu veel kord rõhutatud — siiski üle ei kaalu ajakirja positiivset külge, on selgeks tõenduseks, et „Taide“ toimetamine ei ole seisnud õigetes kätes. Ajakirja on toimetatud liiga kitsarinnaliselt-koduselt, suutmata leida kindlaid ja asjatundlikke kaastöölisi väljaspool toimkonda. Ja „Taide“ toimkond — selle viieliikmelises koosseisus (A. Jansen, R. Kangro-Pool, H. Kompus, N. Triik ja toimetaja M. Laarman) on figureerunud mõni nimi küll ainult nime pärast, tegeliku kasuta ajakirjale.

Kõigest eelöeldust peaks selge olema, et kultuurnõukogu on toiminud järelekaalumata, „Taide“ seisma pannes krediitide kärpimisega. Ei, raha oleks tulnud määrata, koos sellega aga ka reformeerida toimetust, kutsudes esijoones tegeva toimetaja kohale laiema silmaringiga ning suurema kunstiajaloolise eruditsiooniga isik, kes suudaks tõsta ajakirja sisulist tasapinda, organiseerida välist kaastööd ning välja anda ajakirja kindlatel tähtaegadel. Juhuliselt ilmudes ei leia ükski ajakiri kindlat kaastöölisi ega kindlat lugejat.

Alfr. Vaga.

Kirjanduslik ülevaade.

Gustave Flaubert: **Salambo**. Prantsuse keelest tõlkinud ja eessõna ning seletustega varustanud Albert Saareste. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1928. 344 lk. Hind brošeeritult 4 kr., köites 5 kr. 50 s.

Nii võime siis nüüd eesti keeles lugeda ka selle võimsa stiilimeistri, selle ülima ning viimse vormitäiuslikkuse taotleja tippsaavutist — Gustave Flaubert'i „Salambo't“, kõigi kirjandusliku vormikauniduse imestlejate evangeeliumi.

Vist vähesed kogu maailma kirjanikkudest on vormi täsmalise täpsuse ja kauni täiuslikkuse heaks nii palju aega ning vaeva ohverdanud kui Flaubert. Kuigi ta kaugelki ei eita kirjandusliku teose sisulise külje tähtsust, kuigi ta vormi viimistlemise kallal vaeva nähes ütleb end väljuvat just sisu nõuetest ning vajadustest, teeb ta seda viimistlemistööd siiski njjsuguse peaaegu ainulaadilise innu, andumuse ning ennastsalgava usinusega, et vormi viimistlus muutub vormi kultuseks.

Kirjandusliku teose sisulise külje rahuldav edasiandmine on Flaubert'ile mõeldav üksnes viimse võimaluseni täiusliku vormi varal; mõtte täpsat väljendust tagab tema arvates üksnes sõna täpsus, stiili-ilu esimene ja tähtsaim eeldus. Flaubert on neid väheseid kirjanikke, kelle veendumuseks on, et iga mõtet ning mõttevarjundit võib ja tohib väljendada üks ainus, just nimelt

sellele mõttele, sellele mõttevarjundile vastav sõna: üks ainuõige ja paratamatult tarvilik sõna — „*le mot juste*“. Pole siis ime, et ta võis päevadekaupa viimistella ühte lehekülge, kümnele konnrale ümber töötada ühte peatiikki, otsides ainuõiget väljendusviisi, taotelles ideaalset stiililist täpsust. Pole ka ime, et seesuguse töötamisviisi tulemuseks on teosed (esmajoones küll „Salambo“), mille stiililine struktuur tundub otsekui ühest tükist valatuna, mille vormilises küljes pole ainsatki mõra. Kui üldse ühegi inimese kohta kõljab tarvitada kaugelekiinduvat täiuslikkusesõna, siis väärib seda sõna kindlasti küll Flaubert'i looming ning eriti „Salambo“ kui sõnakunsti meistriteos.

Ent nagu juba osutatud, on stiili täiuslikkuse mõiste sisulisest küljest lahutamatu; kus pole ainet, mida vaja oleks sõnadesse sulgeda, kus pole mõtteid, mis vääriskid ilusat ja täpsat väljendust, seal ei saa juttugi olla stiilist kui seesugusest, kuna vormimõiste juba a priori eeldab sisu olemasolu. Flaubert'i stiil ei ole ega tahagi olla üksnes ilusate sõnade rittalükkimine, sest et ta esimeseks stiilinõudeks on ju täpsus, täpsuse mõiste aga on lahutamatu seotud sisuga. Kas ja kuipalju väärib „Salambo“ sisu „Salambo“ meisterlikku stiili? Jah, igatahes niipalju, kui seda üldse võib väarida inimeselu ja inimeskirgede kirjeldus. Sisuliselt on „Salambo“ tükike pinevat ning kirglikumat inimeselu, täis liikumist ja kõigi inimlike liikumisi tekitavate ajede kokkupõrkeid. Elu, mida siin näeme, on küll julm; liikumised, mida jälgime, on verised ning toored. Kuid julmus ja verine (otse tülgestav verine) toorus on küllaldaselt põhjendatud ning õigustatud aja, olukorra ja tegelaste tõeliste omadustega. Lugejale võib teos tunduda esteetiliselt eemaletõukavana (mida ongi väitnud paljud arvustajad!), see võib tunduda esteetiliselt hukkamõistetavana (ja seda ongi hukka mõistetud!) või lihtsalt maotuna, ilgena, jäledana, ühe sõnaga — mittemeeldivana (millisena see juba väga paljudele ongi tundunud ja tundub ehk ka paljudele eestikeelsegi tõlke lugejale!), kuid õiglane olles ja puhtkirjanduslikku tundemiti hinnangu aluseks võttes ei saa lugeja keelduda möönmast, et see on väärtuslik teos (nagu ongi alati möönma pidanud ka teose sisusse ebasümpaatlikult suhtuv õiglane arvustus!).

„Salambo“ sisu on täitsa tõenäoline, sündmustik sisemiselt loogiline ning usutav. Kõik, mida autor kirjeldab, võib nii olnud olla; jah, oletades, et see üldse on olnud, peabki see just nii olnud olema. Ning just sellised peavad olnud olema inimesed, kes sündmustikku kannavad ja edasi viivad. Kõiki ajast ning olukorrast olenevaid eeldusi arvestades ei võta me usutatavana mitte üksnes Hamilkari, Matho, Spendiuuse ja Salambo enda isikut, vaid ka selliseid tegelasi, kelle hingeeluga ei tundu meieaegsel inimesel ühtegi kokkulangemist olevat, nagu Narr, Havas, Hanno või Šahabarim.

Kui sündmustiku usutatavuse küsimus tugevasti riivab vormilist külge, siis veel suuremal määral tegelaste iseloomustamise küsimus, mis on lahutamatu iga hea kirjandusliku teose kompositsioonist. „Salambo“ kompositsiooni on autoriteetlikult poolt nimetatud eeskujuliseks ning see ongi seda niivõrt, kuivõrt on üksikute tegelaste käsitus dünaamilist elevust tekitavate ja kandvate jõududena eeskujulik. Ainsa nõrkusena ülesehituses võiks autorile ette heita peategelase Salambo vähest kandejõudu võrreldes jõudu-

dega, mis ta liikuma paneb, õigemini — jõududega, mis tema ümber liikuma pannakse. Kuigi nimikangelane, pole Salambo õietj mitte peategelane (ehk kui on, siis mitte ainus!) teose loogilise keskuse mõttes; sündmustiku kaalu kõrval on see tütarlapse-kuju liiga kerge või — nagu autor ise ka mõnab — sündmustiku alus on selle kuju jaoks liiga suur: „Le piédestal est trop grand pour la statue“ (vastuses Sainte-Beuve'i arvustavate kirjutiste peale pärast „Salambo“ ilmumist). Lähemalt vaadeldes on see siiski pigemini vormiline kui oluline viga, — seda poleks (igatahes mitte sel määral!) olemas, oleks teosel mingi teine nimi. Kuid autor on „Salambo“ paatosliku ja suurepäraselt ilusa nime heaks valmis olnud kandma sellest tekkiva näilise kompositsioonilise ebaproportsionaalsuse ohvrit, nagu ta välise mõjusa ilu nimel on ohverdanud uskumatult palju aega ning jõudu.

Nii siis, esikohal seisab „Salambo“ autoril stiil; ja stiil on tal peenuselt, täpsuselt ning ilult võib-olla võrratu. „Salambo“ tõlkida tähendab siis esmajoones taotella stiili peenust, täpsust ning ilu. Nõuded, mis algupäränd tõlkijale esitab, on seega haruldaselt suured. Ning et tähtsaim kohe oleks öeldud: A. Saareste on need nõuded rahuldanud imetlust vääriva osavusega.

Iga tõlke esimene voorus on täppis algupärändi jälgendamine. Ses mõttes on A. Saareste tõlge väga vooruslik; ses leidub ainult üsna väheseid õige väikesi ebatäpsusi; näiteks lk. 238: „Hamiikar palus Vanematelt nende abikaasade juukseid; kõik ohverdasidki neid“, kuna algupärändile vastavalt peaks olema need („toutes les sacrifièrent“); lk. 277: „siis, kui nad maas lamasi üksteise kõrval“, kus „lamasi“ võib-olla mitte täitsa ei vasta algupärändi mõttele („quand ils furent étendus par terre“); samal lk.: „Tasandiku pind oli nüüd liikumatu“, kuna algupärändist loeme: oli nüüd taas (ehk: uuesti, jälle) liikumatu („redevint immobile“); lk. 299: „... teine, veel kangem iha ärritas tema kärsitust“, kus algupärändile täpsamalt vastaks „teravam“ iha („un... désir plus âcre“) jne. Nimetada võiks ka sääraseid väikesi lahkuminekuid nagu lk. 261: „...rõskusest läbi imbunult suppasi nad mudas“, kus täpsam oleks olnud ütleda: mööda muda („ils pataugaient au milieu de la boue“); või lahkumineva sõnadejärjestuse tõttu tekkivaid erinevusi stiilirütmis nagu lk. 50: „Nõnda avardus legendikul asetsevate sõdurite ees Kartaago linn“, kus „Kartaago“ tingimata oleks pidanud lause alguses esinema (kas või: „nõnda avardus Kartaago legendikul asetsevate sõdurite ees“), tarbetu „linna“ hoopis ära jäädes, sest et sellele vastav sõna ka algupärändis puudub („Carthage se déployait ainsi devant les soldats établis dans la plaine“); või mõne üleaaruse sõna lisamisega algupärändist erinevust nagu lk. 278: „Kas andis ta järgi neile kustutamata viha avaldustele või oli see kõik peenestatud petlikkus?“ (algupärändis puudub sõna „kõik“: „était-ce un raffinement de perfidie...“).

Ent hea tõlke voorused ei tohi piirduda algupärändile vastava täsmalisusega; hea tõlge peab täppis olema ka tõlkekeele suhtes ega tohi enesele lubada vähimaidki kahemõttelisusi, iga lause üteltu ainuüksi seda, mida tõesti on tahetud ütelda. Ses mõttes tuleb A. Saareste tõlkes ebaõnnestunuks lugeda lauseid nagu näiteks lk. 50: „tagamal asenev Tanit ümmardas palmipüis oma vasest kuplit“, kus „ümmardas“ lugejas tahtmata tekitab algupärändile

mittevastavaid kujutelmi või lause kipub hoopis arusaamatuks jääma, kui algupärandit käepärast pole (algupärandis: „Tanit ... arrondissaît sa couple de cuivre...“); niisama lk. 95: „...tema ihulikud hooled ei takistanud tal avalikke asju sallimast“; lk. 253: „Määratu raskuse tõttu liikusid nad edasi pikka“ (siin kõrvaldaks sõnakuju „pikkamisi“ võõriti mõistmise või arusaamatuse ohu) j. n. e. Seda laadi vääratuste liiki kuulub ka lk. 22 leiduv: „hakkas tema järele sammuma“, kui see juba ei kuulu järgmisesse — lausa vigaselt tõlgitud lausete rühma. Ses rühmas leidub kahjuks sääraseid, mida tõlkijalt küll mitte poleks oodanud; näiteks: „Lase oma viha vallale nagu peru hobust“ (pro hobuse), lk. 51; „Kus (pro: kuhu?) sa lähed?“ (lk. 81) j. n. e. Lauseehitusekt ebakorrektsetena tunduvad laused nagu: „...läbi pronks-soomuse aukude oli märgata paljaid liikmeid, kohutavad (miks mitte: kohutavaid?) nagu sõjamasinad“ (lk. 19); või (lk. 245): „Mullavall oli nüüd korjustega seevõrra kaetud, et seda oleks võidud arvata inimkehast ehitatud“ (pro ehitatuks?); või koguni: „Mõlemad suffeedid aga, need kuningate jäänused, konsulitest vähem tähtsad, neid valiti samal päeval kahest eri perekonnast“ (lk. 86).

Muu seas esineb tõlkijal mõndagi, mis kuulub juba ta arvukate tavalisest õigekeelsest erinevate omapärasuste liiki. Sääraseid omapärasusi leidub peale muu lauseis: „...hooSte laudjail kantavaist...“ (lk. 31); „...hooSte kasvatused osavalt juhitud...“ (lk. 83). Siia kuulub ka järjekindlalt tarvitatud „seeaeg“ pro sel ajal, „samaaeg“ pro samal ajal; siis „kohemaid“ tavaliselt tarvitatava „otsekohe“ asemel („...kohemaid jooksis ori...“ lk. 22) j. n. e. Kuigi tõlkija tõendust mööda keele „puhtväline“, sisule tähtsusetu häälikuline ja ortograafne külg alistub... tõrkumata õigekeelsuse-sõnaraamatu juhistele“, tarvitab ta muu seas ka Ö.-s. vananenuks tunnustatud vorme argtus, kurbtus, põlgus (pro argus, kurbus, põlgus) ja millegi pärast veel elevandi lott Ö.-s. leiduva ja üldtarvitusel oleva „lont“ asemel. Ning hoolimata tõlkija arvamisest, et puhtväline, häälikuline külg olevat sisule tähtsusetu, mõjuvad need omapärasused ikkagi ebameeldivalt ja kohmakalt; „lont“ isegi koomiliselt, mis ei jäta sisugi mõjustamata.

Oleme saabunud stiili kauniduse küsimusest lahutamatu hea maitse küsimuse juurde. Ning siin peame kahjuks nimetama, et hea maitse rahuldamise mõttes jätab A. Saareste tõlge mõndagi soovida. Kui irriteerivalt mõjub keelepuhtuse praeguseltki tasapinnalt vaadates juba tarbetu „poolt“ — nagu lauses: „Nende relvastus oli katapultide poolt mõlki löödud“ (lk. 19), siis veelgi irriteerivamana tundub ülearune „üles“ lauseis: „Puhte eel äratas ori ta üles“ (lk. 188); „...tõstsid üles käsi, et armu paluda“ (lk. 277) j. m. s. (puudub ju selline „üles“ algupärandiski, näiteks viimati osundatus: „...ils levaiant leurs bras...“). Hoopis labasena aga ja seepärast üsna talumatuna — liiati säärase stiiliilu taotleva teose tõlkes! — tundub „maha“ lausetes nagu: „Müü nad maha!“ (Kui palju üllam oleks lühike: „müü nad!“), lk. 134; „...nende varandus müüdi maha...“ (pro varandus müüdi!), lk. 139; j. n. e. Ebameeldiv ja maotu on „lõhna“ asemel järjekindlalt tarvitatud erisulisine „lehk“ (vrd. Ö.-s: „lehk = halb lõhn“), näiteks: „Jumala vaim elutseb heades lehkades“ (lk. 43); „...pooleni luitunud, tegevuseta, pehastanud, kuid täis

ajalugu ja veel ikkagi välja hoovates reisude tehkka...“ (lk. 103) j. n. e. Labastena mõjuvad muu seas säherdused väljendused nagu „...ta kuulis kaugemal suurt märulit...“ (lk. 154) ja üldse niisuguste sõnade rohkus kui „kamak, pammik, muritud; purakad (lk. 277) loomad“ („les grosses bêtes“) j. n. e., j. n. e. Omalaadilise väljendisenä olgu nimetatud koomiline „niik-niikpalju“, „seek-seek“: „...kõik kulud, mis valitsus oli kandnud: niik-niikpalju templite parandamiseks, kujade sillutamiseks, laevade ehitamiseks...“ (lk. 34); „...üks kinnitas neid kaotanud kolm sellek sellek piiramise (tel siège) aegu, teine viis sellek sellek marsi (telle marche) ajal...“ (lk. 55), „...seek-seek tähestik oli hukatuslik või abitoov...“ (lk. 92).

Küsitavaina tunduvad väljendis: „Oli kaotatud... märksa palju moona...“ (lk. 100) ning sellesarnased; võõrastavana tundub ütlus: „hambad risus“ (lk. 116, 193 j. n. e.), kus vist õigem oleks: „hambad risti“ või „ristamisi“; mainitagu veel, et ütlus: „silmi mõlgutades“ (lk. 217) tundub ebatavalisena, ja sedastatagu veel, et tõlkija järjekindlalt tarvitab „uulitsa“ asemel „kuja“, mis pole kaugeltki ebameeldiv; edasi, et ta on leidnud huvitava tulevikku osutava väljendusviisi lauseis nagu: „...Kartaago hukkumine ei võta viibida...“ (lk. 89); „...see võtab kesta kaua...“ (lk. 161); „Šaakalid võtavad lamada teie lossides, ader võtab ringi pöörata teie haudu...“ (lk. 113) j. n. e. Seesugune tulevikuvorm ja niisama ka piibellik „kallama“ pöördumise mõttes („Nad kallasis Naha-parkalite tänavasse...“ lk. 74) annab stiilile jumet ja verd. Lausa stiilivoorustena ei saa mainimata jätta vorme nagu „...lonkisid piki vahemai...“ (lk. 22); „...neegrid kaevasisid küüsisitsi...“ (lk. 26) ja muid sarnaseid.

Seega oleme jõudnud A. Saareste tõlke voorusteni, mis õigus-tavad eeloleva pikema peatumise selle ebavooruste juures. Võr-reldes tõlke tervikuga on eelmainitud ebavoorused küllalt vähekaa-luvad, kuigi seda enam kahetsetav nende olemasolu.

A. Saareste tõlke imeteldavamaid omadusi on leksikaalne üli-küllus; ses mõttes vastab tõlge täiesti algupärandile, mille sõnas-tikulist rikkalikkust arvustus alati on imetelnud. On nõutud teosele koguni erisõnastikku. Viimast soovivaldust vääriks muide ka A. Saareste tõlge, milles leidub rohkesti sõnu, mida ei leia lugeja ühestki seniolevast sõnaraamatust. Tõlkija ise ütleb end tõlkimisele asunud „kõhelevalt“, kaheldes, kas „eesti praegune keel oma sõna-varaga suudab kõiki selle teose väljenduslikke väärtusi tõlgitseda“; tõlge veenab igäihte, et selline kõhelemine ja kahtlus on olnud ilmaaegne: eesti keele sõnavara on osutunud küllalt rikkalikuks ning on suurepäraselt yastanud kõigile algupärandi nõuetele A. Saareste käsitusel, kelle sõnatagavara tundub aukartust-äratavalt suurena. Nagu A. Saareste eessõnas ise ütleb, on tal ühel ainsal korral tulnud sõna luua (p a h m = prantsuse masse, lk. 1: „...sükomori salu küündis roheliste pahmadeni, kus kranatid villa-puie valgete kahlude vahel helkisid...“) ja „vist ühel ainsal korral tõlkida kaudselt“, — prantsusekeelse perfidie puhul, mille ta tõlgib sõnaga „petlikkus“ (lk. 278). Jättes lahtiseks nii ainsa uusmoodustise vajalikkuse küsimuse kui ka küsimuse, kas perfidie mõistele eesti keeles ometi poleks leidunud vastavamat väljendist kui kohmakas „petlikkus“, tuleb tunnustada, et — maha arvatud mõningad labasused, mille olemasolu eespool juba osutatud — tõlkes kasutatud senitundmatud või hoopis vähe tarvitatud sõnad

on nii kõlaliselt kui mõistelisest küljest väga sobivad. Võib ainult soovida, et sagedamini tarvitust leiaksid sõnad nagu: makk, viland, laiss, kulbas, vaal, rübal, kullalüüt, kulgemine, kanastus, rümes, repnaauk, ahludes, räätsid, laha j. n. e., j. n. e., j. n. e. Erilist lugupidamisavaldust väärivad tehniliste oskussõnade rohkus ja mitmekesisus; näiteks: „...mehhanism oli keerukam: väikese samba otsa oli keskkohta pidi kinnitatud võllas, kuhu täisnurga all lõppes teatav uure; võlla otstest kerkis kaks kapitelli, mille all olid jõhvist keerutatud pässakad; sinna külge oli kinnitatud kaks pörka kõie otste kinnipidamiseks, mida tõmmati kuni uurde alaosani, pronksist lauakesele. Vedru abil eraldus see metallist naast ja tõukas uurdeid mööda liuglevaid nooli“ (lk. 226). „Plokid ja telad nagisesid, nõõrisvarjud langesid alla...“ (lk. 227). „...nende harjul püstusid pikad tõstekoogud... otsast küündis alla neid pärastuuri pihtisid...“ (lk. 228) j. n. e.

Kuid tõlke voorused ei olene kunagi üksnes sõnastikulisest küljest. Eelmainitud stiililistest väpõrustest (mille arv muu seas juba teose ulatuse tõttu ei pääse lugejat liiga mõjusalt segama) hoolimata on tõlge ka stiililiselt tervikuna hästi õnnestunud. Lauseehitus on mehhiselt napp, kindlaimeline, ülearuse lohiseva venivuseta, vastates seega meeldivalt algupärandi struktuurilisele iseloomule. Kui arvestada algupärandi erilisi stiililisi omadusi, osutub A. Saareste tõlge väärtuslikuks tähiseks eesti tõlkekirjanduse alal.

Suuresti tõstab tõlke väärtust asjatundlik eessõna ning raamatu lõppu paigutatud paarikümne-leheküljeline seletuste kogu.

M. Sillaots.

John Masefield: Sard Harker. Inglise keelest tõlkinud Ants Oras. K.-o.-ü. „Loodus“, Tartus, 1929. 256 lk. „Loodus’e“ kroonine romaan.

Eksootika ei huvita kõiki inimesi. Ta on paljudele sedasama, mis karskele inimesele põletatud viin, paneb südame kõrbema ja ajab liiveldama. Kuid joovastab siiski. Ma olen neis näinud ikka laime ilmega, kokkulisutud silmaringiga inimesi, kellele on võõras igasugune romantika ja kes hellitavad vaid oma vesistunud mõtteilma. Ja kui nad joovastuvad, siis on see küll mingi juhm joobumine, mis ei tee õndsaks, vaid tekitab puritaanlikke peavalusid.

Meie kirjanduses on vähe eksootilisi sugemeid. Kõige enam on seda vahest Fr. Tuglase ja August Gailiti teostes. Nende esteetilised igatsused ei pörka tagasi riigipiiri okastraadilt ega piirivalvuri sinelilt, vaid ulatuvad mõnikord ka üle mandrite ja merede, meile tundmatute inimeste hulka. Aga just Tuglase kaldumine eksootikasse, tema temperamendi troopilisi värve igatsev pool annab ta teostele kummalise, kütkestava võluvuse.

Meie kirjanikud on ju üldiselt vähe reisinud. „Noor-Eesti“ koolist tulnud kirjanikud on siiski liikunud Lääne-Euroopas, noorem kirjanikkudepõlv aga pole üldse pääsenud rändama maailma, kui me ei arvesta neid mõnepäevalisi lõbusõite, mis on tehtud vahest Helsingisse, Budapesti või ka Rooma. Meie Eestit nimetatakse muheldes mõnikord mereriigiks. Miks ei ole ükski meie kirjanikest merimees? Usun, et kui Gailit oleks olnud 4—5 aastat teki-madrus, siis ta novellis „Meri“ oleks pinget palju kõrgem ja elamus märksa tihedam kui praegu. Miks ei võiks meie kirjanikud olla farmerid kuskil Kaanadas, Austraalias või Brasiilias? Miks

ei sõideta siis, kui aju on Lääne-Euroopas küllastatud kultuuri-
varaga ja kunstiga, Aafrikasse ja Brasiiliasse, et töötada seal
mõned aastad mustatöölisena ja elada troopikamehena, sulada
eksootikasse ning tunda end tavalise brasileeirona? Meie kirjanikud
on kõik kabineti-inimesed ja füüsilist tööd ning vaeva vihkavad
nad vist kõik. Meie vaimne eliit-publikum ei salli sporti selle-
pärast, et on ise jõuetu oda viskama või 10 km maha jooksmä.
Kuid ei saa salata, et lihastes on vitaalsuse suuremad lätted.

Eksootikat igatsetakse meil kabinetikuruse, sest julgust pole
sõita Bahiasse või Victoria Niansa äärde. Meie eksootika on
raamatuline, nõrk ja jõuetu, sest kui me sõidame Prantsusmaale
või Sitsiiliassegi, ikka laseme endid teenida kelneritel ja ekspres-
sidel, kuigi rahakest taskus nii vähe. Võiks öelda, et meie kirjanik
liialdusse on sattunud oma kutse austusega, et see on toonud kitsa-
rinnalisust ja tsunftivaimu me kirjanikkonda. Tsunftivaimu tulemus
on aga seltskondlik etikett, dendilik rõivastus ja härrasmehe
mängimine.

Ma ei ole asjatundja ega saa küll ligilähedalt arvustada,
kuid ütlen, et eemalseisjale, kes kirjanduslikku elu jälgib, võib see
paista nii.

On ju eespool toodud mõtteid leitud varemalt ka Fr. Tuglase
„Arthur Valdesest“ ja teistelki kirjanikkudelt, kuid minule on
need mõtted ajju voolanud just John Masefield'i „Sard Harker'i“
lugemise puhul.

Muidugi ei saa ülalöeldust sõltudes hukka mõista meie kirjan-
dust ega süüdistada elulikkuse puudumises. Iga kirjandus on
väärtuslik, kui lugedes on meil temasse usku, ja meie oma rahva
kirjandusse sunnib uskuma juba tõu-instinkt. Ometi võib aga küll
kõnelda ühekülgsest, mis tingitud ühekülgsest elust nelja ähvar-
dava seina vahel.

John Masefield'i „Sard Harker“ on puurimine Lõuna-Ameerika
troopiliste maade vaimu ja olemusse. Romaani tegevuskoht on küll
täiesti olematu ja mõttekujutuslik, kuid autor tunneb seda põhjali-
kult just Lõuna-Ameerika kaudu ja selle tõttu ei teki lugedes illu-
siooni, et loed fantastilist asja. Autor paiskab peategelase kõige
metsikuma looduse rüppe, kus iga jalataie maa peal on varitsemas
mõni maastiku surmav kapriis või mürgine elukas.

Edgarpoeliku usutavusega ja kindlusega maalib Masefield
troopika julmalt irvitavat pörgut. Raske on unustada neid lehe-
külgi, kus autor kirjeldab Sard Harkeri võitlust pimedas kamul
kohutavas mädasoos. Ja hiljemini reis üle Sierra, mille puhul on
julmuse ja õuduse illusioon antud edasi nii, et ta nõrkade närvi-
dega inimesele tõesti peaks ajama värinad peale. Parem osa
raamatust — Harkeri õudsed teekonnad — on meelipainav maal,
mis joonistatud bordoopunasega, violetiga, indigosinisega ja kalbe
valgega.

Ta inimesed vaid tunnevad, näevad, kuulevad. Viis meelt on
hästi korras ja lihased, mis terastrossidena pinguli käsivartel,
eeldavad, et nad on head poksijad. Masefield'i suhtumine ainesse
on meeleline, võõras on talle intellekti kuiv ja veretu elamine ning
liikumine. Sard Harkeris on veri, ja lihased ning nende täiuslikkus
annavad talle jõu, mis pole tavaline kuiv tahtejõud, vaid mingi
ürginimesele omane võrratu elupinge, mis ühtegi vereliblet ei lase
suikuda ega laiselda.

Masefield'i Sard Harker tuletab oma vaimult meelde Jack

London'i tegelasi, kes samuti maailma ja elu vallutavad oma terve elujõuga, hästi arenenud viie meelega. Tark ja selge intellekt on tingitud esimestest omadustest, ja seda kannavad need inimesed ikka. Kuid looduse käsitlemisel on Masefield teravam kui London, sest talle on mädasoo põrguks, kus igal taimel ja lillel deemonlik hing. Korisev mädasoo on talle julmuse, inetuse ja rõveduse tempel. London aga armub küll loodusse, kuid rohkem nii kui elumees väikesesse talutüdrukusse, ta armastus pole sel määral kirklik ega hirmus kui Masefield'i oma.

Inimesed on „Sard Harkeris“ tugevad ja nad on ükski. Harker on nii üksik Sierra surnupalaka värvi mägedel, kuid ka nii julge, uhke ja tugev, et ta kaastundmust ei ärata. Ent ometi on see mees romantik, fatalist, kes hädaohtu tormab ühe unenäo pärast. See on lihtne sõlm, kuid annab teosele hea kompositsiooni. Nii tuleb Harkeri rännakutesse sümboolset, näeme märksa kaugemaid perspektiive, saladuslikumaid ja kütkestavamaid. Kui lõpuks Harker näeb täide minevat oma unenäo, siis ei võlu see meid enam nii väga. Lõpp kurjusepreestri Sagrade jõledas templis ei ole enam nii tihe ja mõjuv, nagu seda on rännakud soodes ja mäestikus. Hoopis vähe püütakse südant liigutada efektiga, hirmstate verestseenide lavastusega, mis oleks juba täiesti kõmukirjanduslik.

Unenäo lemmikut me ei õpigi tundma. Saame vaid teada, et ta on olemas ja armastab oma kangelat. Kuid see polegi tähtis; tähtis on vaid Harker, kelle veres õhetab peale jõu ja julguse veel romantiline armastus unenäolise, temale poolfantastilise naise vastu.

Ja mida rääkida Harker'i sotsiaalsest sisetundest, kui ta on üksik, ainult võitluses oma jõust rõõmu tunneb? Tema on küll üllas egoist, tugev indiviid, liha pluss vaim, esimesest teine siiski enam sõltuv.

Masefield'i stiil on Sard Harkeri vääriline. Mehine on ta kõige pealt ning väga tundlik. See mehine tundlikkus pakub toredat proosaluulet, liha, looduse, viie meele luulet. Lugege sest maastikut:

„Hiiglalippudena ajas laukas püsti tugevate, lihavate vartega lilli. Mõnedel, mis olid väga pikad, oli valkjaid näosuursi, pimeduses näosarnaselt ebamääraseid õisi; nad näisid ette kummarduvat ja Sardi poole suud väänavat; nad olid nagu tondid, kõhnad ja põnevad, kuid väga kaunid.

Kogu sellele surmapaigale, mis oli punsunud nagu surm, haiglane surma kujudest ja lõhnadest, täis toda õelat, madalat ülirohket elu, mis toob surma, oli omane mingi vähkrev, naerune laad, nagu hõiskaks see enda mädasuse üle. Vesi selle laukais muutus all mudaks, käis imev suhin, nagu elaja oma, kes püüab välja saada, kuid vajub tagasi.“

See on osund Ants Orase heast tõlkest, ja mulle tuleb seda lugedes tahtmatult meelde Ch. Baudelaire'i proosaluule. Autor imendub ainesse kui verekaan, ei ole siin koketeerimist ega lipitsemist, vaid aina mehine haaramine ning võtmine.

Kahju, et meil pole Harkereid, vaid palju tahtjõuetuid tüüpe. Peaks ütlema küll Masefield'i kangelase sõnadega: „Välja siit, välja, ankur üles!“ Kuhu? Vähemalt välja andekate parasiitide võluringist.

Ilmar Reiman.

Gerhart Hauptmann: **Kangrud**. Näitemäng neljakümne-
daist aastaist. Tõlkinud A. Kitzberg. E. Kirjand. Seltsi kirjastus 1929.
139 lk. Hind 90 s.

Seda teost, samuti kui ta autorit, võib vaadelda juba kirjan-
dusajaloolisest perspektiivist: see töö on ilmunud ligi 40 a. tagasi —
1892. Siit nähtuna on Hauptmanni „Kangrud“ teos, mis kuulub
maailmakirjandusse (kuigi mitte just esmajärglisse); seepärast on
põhjust tema juures pisut lähemalt peatuda.

Teose peamõte seisab kahe põhilise ühiskonnaklassi — kapita-
listi ja proletaarlase, tööandja ja töölise — huvide vastuolu ja
sellest tingitud vastastikuse võitluse kujutamises, milline mõte on
kandejõuline ja eluline alati, kuni valitseb kapitalistlik ilmakord.
Konkreetselt: siin kujutellakse Sileesia kangrute mässu 19. sajandi
keskel, selle mässu tekkimise põhjusi, vaikset küdemist, vähehaa-
valist süttimist ja purustavat prahvatust.

Kuidas on teostatud draama ülesehitus selle teema alusel?

Esimene vaatus ekspositsioonina tutvustab üldise olukorraga,
peategelastega ja nende vahekordadega. Vabrikant Dreissiger'i
ametlik tööde vastuvõtte-ruum on õnnelikult-valitud kesksks
fooniks, kuhu nagu tulipunkti koonduvad kõik draama peaniidid,
kus vastaspoolled suhtelisel erapooletul pinnal kokku puutuvad,
kus on võimalus kontrasteerivalt iseloomustada tegelasterühmi, rüh-
made vastastikust suhtumist, tegelaste elutingimusi, isiklike omadusi
jne. Selgub 2 parteid: 1. vabrikant Dreissiger + ta ametnikud
+ politseivõim, 2. töölimass, kellest esialgu paistavad välja noor
Bäcker ja vana Baumert. Kumbagi poolt karakteriseeritakse
(vaatlikult, vastaspoolte kontrastimisega välimuselt, käitluselt, hinge-
elult), eriti töölisi: need on nagu kohtulaua ees, rõhutatud kui armu-
anni ootajad, haiglased ja väsinud, nälginud ja närused, eriti naised
ja lapsed; üks viimastest langeb laval näljaminestusse. Teisel pool
vabrikant: välimuselt lihav, olekult ülbe, omakasuline, ametnikud:
hästisõõnud, valjud, hoolimatud. Vahekorra iseloom on algusest
peale selge: see on tööandja ja töölise vaenuline suhtumine, palga-
võitlus, nurin ahastamapanevate töötingimuste vastu, kuid esialgu
passiivse alistumise ja nõutu kannatamisena. Valitseb jõudude tasa-
kaal, õigemini — vabrikandi rõhuv ülevõim. Ainult noor ja uhke
Bäcker toob elevust ja kokkupõrget, kuid seisukord ei lase veel
palju ennustada. Vaatuse lõpu poole lahtub pinevus uuesti. Osa
töölisi püüab mehkeldades ja kintsu kaapides vabrikandi südant
pehmenendada, kuid tagajärjeta. Vabrikant kaebab, ta pidavat
maksma juurde, ja alandab tööhindu veelgi.

Peale seda õige head üldist sissejuhatust arendatakse näidendit
teises vaatuses edasi ainult töölise poolel. See on peasja-
likult töölise elutingimuste vaatlikukstegemiseks, s. o. alatud kirjel-
duse süvendamiseks ja varieerimiseks. Tegevus sünnib kangur
Baumert'i hurtsikus. Näidatakse haletsemisväärseid viletsusepilte,
mustust, töö raskust ja tasumatust, nälgivaid lapsi, suursündmusena
2 aasta kohta kord hulkurkoera praadi, mida aga köht ei võta
enam vastu, sohilapsi, pärilikke haigusi, elu lootusetust, kuid selle
mõttetuse juures ometi suurt eluvisadust ja elamistahet. Lisandub
uus peategelane — Moritz Jäger, erusse lastud soldat. Selle teatel
elavat linnas koeradki paremini. Vaatuse lõpu poole kihkub ja
hoogne tegevus Jägeri hangitud viina tiivustusel, Jägeri ettekantud
rõhutatud kangrute laul äratab kättemaksu ja mässutungi. Draa-
mas, mis seni olnud staatiline olukorra-kirjeldus, on alles siin

lõplikult küpsnud esimene dünaamiline motiiv: häda, viletsus, kõhutühjus, see suur fiktiivne tegelane ses draamas, on muutunud ikka sundivamaks ja viib konkreetsele otsusele: jõuga välja astuda. Vaatus päädib kõrgepingeliselt.

Kolmas vaatus vaatleb tööliste elu uuest positsioonist — kõrtsist — mitmete siia kokkujooksvate tegelaste suu läbi: proovireisija, puusepp, kaltsukaupmees, metsaülem, suurtalunik, sandarm j. t., enamik neist väljendub töölistele vaenuliselt. Vaatluspositsioon on valitud hästi: kõrtsis kui külaelu üldkohas on kerge motiveeritud sõlmida sündmustikuniite, siia on võimalik kokku tuua eri-vaatekohtade esindajaid, siit on kerge jälgida ja hinnata väljasarenevaid sündmusi, siia võivad ilmuda ka aktiivsed asjaosalised ise (nagu seda sünnibki). Siin lisandub uusi töölistejuhte (sepp Wittig). Tuleb lärmav sõnapõrge sandarmiga. Selgub, et 1. v. passiivseks näinaks jäänud, 2. v. konkreetse ilme võtnud ja teokujutusiks kihkunud dünaamiline motiiv on 3. v. arenenud juba massiliseks liikumiseks, mis näib suurenevat veereva lumepallina. Õhk on täis särtsuvat elektrit, igal sammul kokkupõrgete hädadoht. Mass virgub ja mõirgab. Vaatuse jooksul on korduvat põnevuse tõuse ja langusi; üldine tõus koondub vaatuse lõppu.

Nüüd viimaks on tööliste elu kirjeldamisega jõutud lõpule. Elutingimusi on igakülgselt vaadeldud, need on usutavalt säärased, mis paratamatult peavad viima meeleheitele ja viimase ahastusliku abinõuna loomusunnilisele füüsilisele protestile. 3. v. lõpuks oli masside liikumine täies jõus. 4. v. asetab tegevuse uude staadiumi: ähvardavalt kõmav mass asub tegudele. Lavapildiks Dreissigeri saal: sisseseadu luksus ja esinev seltskond moodustavad järsu kontrasti tööliste elamute ja elujärgega. Dreissiger põgeneb, maja rüüstatakse, politsei ja pastor pekstakse läbi. Draama on tõusnud haripunkti.

Viendas vaatuses jätkub mäss. Laviin on suurenenud. Vaatlusepositsiooniks on pietistliku kangru töötuba teises tööliste-ringkonnas. Purustav mässulaviin on veeremas sinna. Uusi ja vanu tegelasi esineb sõnumitoojate osas, teatamas, mis sünnib väljas. Pärisündmustik areneb lava taga ja see lastakse paista lugejale peamiselt läbi vana Hilse prisma. Saabub sõjavägi, kogupaugud ei kohuta näljaseid, veri teeb inimesed metsikuks, soldatid kihutatakse laiali, vabrikud lõhutakse maatasa. Mässust keeldunud väga Hilse saab kogupaugu kuulist oma telgede taga surma.

Kui neli esimest vaatust on üksteisega orgaaniliselt seotud, kujutades pidevat astmelist tõusu, siis viies on otse võõras nende seas. Kõige pealt satub sellega kuidagi umbkotti draama lahendus, vähemalt see lahendus ei rahulda. Olles ainestikult ja tegelaskonnalt puhtsotsiaalne töölistedraama, tundub eriti 5. vaatuse eetilist lahendust sisaldav lõppakord ebakõlaline ja võlts. Eetiline vaateviis ühe riistana suures sotsiaalses orkestris oleks loomulik, kuid lahendusena näitab draama suubumist valesse kohta.

On ilmne, et viies vaatus pole toodud mitte niivõrt mässu edasikirjeldamiseks kui vana Hilse sissepõimimiseks. 5. vaatuse raskusepunkt asub siis selles tegelases. Välissündmustiku poolest ei lisandu sisuliselt palju uut, tuleb ainult raskemaid ja veriseid kokkupõrkeid ja lõppmuljeks jäetakse tööliste esialgne triumf. Küid kui see oleks olnud kavatsetud lahendus, siis poleks tarvidust olnud veel 5. vaatuses tuua rida hoopis uusi tegelasi: Hilsede perekond (5 inimest), arst, majaanikud. Nüüd osutuvad need uustulnukad draama lahendajaiks, kellest eriti vana Hilse omab

sümboolset tähenduseväärtust. Tähtsate, koguni lõpplahendavate tegelaste sissetoomine alles lõppvaatuses on ise juba suur defekt draamale. Võib-olla oli vajadust õige lahenduse maskeerimiseks? Vaevalt. Hauptmanni isik ja ta teised teosed lasevad leida seletuse autorist endast. — Kogu draama tektoonika seisukohalt on 5. vaatus õieti iseseisev epiloog ja vähemalt sel kujul draama ühtlust rikkuv ja üleliigne. Selle vaatuse uued tegelased ei mõju ju kuidagi otsustavalt juba käimasolevate sündmuste käiku. Nad on enam kõrvalreflekteerijad, nende tähelepanu alla võtmine pole motiveeritud, eriti veel sel kujul, et peasündmustik muutub nagu taustaks täitsa uuele ja eraviisilisele sündmustikule Hilsede perekonnas. Ka ülesehituse üksikasjult on 5. vaatus vähimini motiveeritud. Miks käivad näit. kõik tegelased Hilse man? Eriti, et väljas on käimas rünnak vabrikule, mis selleks koguni katkestatakse! Jm.

Kui juba draama eelmises osas uusi tegelasi lisandus igas vaatuses: 1. v. Dreissiger, Bäcker, Baumert, 2. v. Jäger, Ansorge, 3. v. Wittig, Hornig, Kutsche, 4. v. Knittelhaus, Heide, mis iseenesest pole draamaie küllalt õnnelik, mis aga nende vaatuste jooksul, kus peahuvi pole mitte niivõrt üksikuil tegelasil ega nende saatusel, vaid sotsiaalsel probleemil, pole nii eksitav, siis suureks nõrkuseks on see 5. vaatuses.

Muidu on draama osavasti komponeeritud. Nii üksikute vaatuste kui kogu draama kõrgkohad on meisterlikult jaotatud. Vaatused arenevad ikka rahulikust olukorrast ärevamasse, sageli lainetusega sama vaatuse sees. Iga vaatusega tõuseb erutuse amplituud, pinge, tugevus. Esimese vaatuse kõrgkoht asub Bäcker-Dreissigeri kokkupõrkes, keset vaatust, 2. vaatuse üldiselt rahulik toiming kiikub lõppu, 3. v. omab enam tippu, aga üldine tõus koondub lõppu, 4. v. kujutab vähete võnkudega pidevat tõusu, ühtlasi haripunkti saavutamist. Teistest erinev ja üldisest seosest väljangev 5 v. esindab uusi erutusmomente, kuid vahendilisel. Draamaatilist dünaamikat on suudetud sellesse kaunis eepilisse ainesse sisendada õige oskavalt, ometi pole kasutatud sugugi kõiki võimalusi. Vaatused jäävad siiski pisut lühvalt üksteise kõrvale episoodidena kangrute mässust, mida ainult mässuliikumine ise kannab ja koos hoiab.

Tegelaste karakteristika — mis draamas saab esijoones olla kaudne, toiminguna, käitlusena, kuid ka otskohene, kas kaastege- laste suu läbi või autorilt endalt režiimärkmete näol, millist viimast Hauptmann tarvitabki silmapaistvalt — ei jäta palju soovida. On paratamatu, et draama surutud ja erilise vormi tõttu jääb karakteristika skeemiliseks, kuhu täie elu sisendab alles elav lavatüüp. „Kangrute“ tegelased on kõige tavalisemad inimesed, edasi antud kogu oma igapäevase ja naturalistliku elulikkusega. Ehtsust tundub igas liigutuses ja sõnas, inimesed ja nende vahekorrad on käegakatsutavalt esemlikud. Kuid mitte küllalt meisterlikust üksiktegelaste esitamisest; siin köidavad eriti meeli suured massistseenid ja huvitab massipsühholoogia, mis alal „Kangrud“ on varasemaid ja silmapaistvamaid teerajajaid. Huvipunktis seisabki siin õieti mass, töölisteklass, kust see alles 5. vaatuses libiseb üksikule. Nimelisi üksiktegelasi võib näha sotsiaalsete vastandpoolte ja nende üksikuksuundade esindust: sellest tundub teos tervikuna omandavat sümboolset kandvust, nagu seda omab iga organiseeriva ideega teos. Alles sealt algab tõeline kunst, kui tegelasi on võimalik võtta ka ülekanvvalt, tüübi esindajaina.

Tegelasi leidub kahesuguseid: dünaamilisi ja staatilisi figuure.

võitlevaid pooli ja erapooletuid isikuid. Nii on eespool juba mainitud rida tegelasi (eriti kõrtsis, aga neid on ka Dreissigeri majas jm.), kelle ülesandeks on peategelaste lähem iseloomustamine igast võimalikust ja vajalisest küljest. Siia kuuluksid ka teatamisfiguurid, kellest ilmsem on haavaarst Schmidt, kelle elukutsega motiveeritud ilmumine Hilde majja toob kaasa rohkesti isiklikult nähtud teateid välissündmusist. Üldiselt on nii tegelased kui olukorrad hästi motiveeritud.

Hauptmann, ehk küll austas Marx'i, polnud ometi kunagi õige parteisotsialist; küll aga tundis ta sotsiaalselt ja tahtis aidata. See oli tal juba veres. Ta ei jutlustanud revolutsiooni. Teoses puudub poliitilise ilmega mässuvaim, ei esine vabaduse, üheväärsuse, venduse hüüdsõnu. Mässu ja nurina tõukejõud on hoopis proosalisem ja materiaalsem — lihtne igapäevane leivanälg. Proletaarset ühistunnet õiges ega laiemas mõttes pole veel olemas. Autor ei kavatse nudki nähtavasti tööliste klassi kui seesuguse huvide eest võidelda ega seda probleemi probleemina puudutada. Kui tugeva sotsiaalse kaastundega inimene protestis ta ainult eksploatatsiooni, inimlikkuse puudumise vastu. Ta lihtsalt asetas vastamisi nälginud ning kerjusliku kangurkonna kurnavate ja täissöönud peremeestega. Tulemuseks oli puhtfüüsiline kokkupõrge, millel puudub iga kaugem ja vaimsem perspektiiv, mille vahele segab end kolmas füüsiline võim, mis ei vasta küsimust, mis teostab pimesi ja peatab masinlikult tegevuse. Muidugi on siin oma tendents, aga see pole sotsiaalne, vaid eetiline, üldhumaanne, mis ilmneb ka lõppplahendusest. Siit selgub ka, et mitte jõulises poliitilis-sotsiaalses ideestikis pole Hauptmanni tugevus, vaid lihtsalt ta kunstilises realismis. Hauptmanni tähtsamaks õppemeistriks oli Zola ja selle saksa jüngrid Schlaf ja Holz; aga kui Zola oli sotsioloog, teatava teooria tunnustaja ja kirjanikuna selle illustreerija, mis Hauptmann „Kangrutes“ on esijoonse kunstnik-vaatleja, kel muidugi on omad inimesed sümpaatiad teatavaile tegelasile ja vaateile, kuid vähe huvi teoreetilistele usutunnistustele.

Stiililt püüab draama „Kangrud“ olla naturalistlik. Holz'i ja Schlaf'i äratused panid Hauptmanni hindama loomulikku igapäevast kõnet, sõna ja tooniehtsust, rahvalikku keelekarakteristikat. See viis dialekti harrastamisele. „Kangrute“ esimene väljaanne „De Waber“ oli puhtalt sileesia murdes, kuid ilmus samal aastal ka kirjakeeles. Ilmneb sümpaatiat kõigele elulähedasele, tegelasiks lihtinimesed, alam kiht, sageli haiglased juhud. Tungitakse igapäevase elu üksikasjuni, viletsuse juurteni, elu mustuseni. Hangitakse aineid kaasaja päevaküsimusist. „Kangruis“ on nähtud n. n. „konsekventse naturalismi“ tippu Saksas. See on tõepoolest väheseid Hauptmanni teoseid, milles stiiliühtlus ei jäta palju soovida. Hauptmannil on parandamatu kaldumus meeoleu ja tooni vahelduseks, realistliku ja romantilise segamiseks, mis teeb mitmed ta teoseist ebamaitstavaiks. Puhtalt pole sellest pääsenud ka „Kangrud“. Sellegi lõpp on unenäoliselt ja tähendusrikkalt segane, seega vihjeid irratsionaalsuse, segastiili. Kui teos ühelt poolt ei jäta enamasti midagi soovida naturalismi mõttes, milleks paar väikest tsitaati: „Lapp-ärsche seid Ihr. Haderlumpe, aber keene Manne. Gattschliche zum Anspucken. Weechquarkgesichter, die vor Kinderklappern Reissaus nehmen. Kerle, die dreimal „scheen Dank“ sagen fer 'ne Tracht Priegel“ — seda pealegi naisterahva suust, või tõlkenäitena: „No sina krossinõrija, pea ka oma leivapragu. Sinu ema on küll ka noorekuu ajal luuavarrel sõites vanakuradiga sohkinud, et sinust

niisugune saatan on saanud" (19), siis teiselt poolt leidub ka mõnigaid sentimentalismi tunnuseid, näit. rohkeid diminutiive: majakene, koerakene, meheke jne., siis tegelaste affektiivset käitlust — mehed nutavad, värisevad vihast jne. Igatahes pole sellegi teose stiil laitmatult puhas. „Kangrutes“ tundub Ibseni seltskonnakriitika tugevat mõju ja tema viisi draamasid häälestada.

Võib tõusta küsimus, millele juba eespool on kaudselt vihjatud: kas ongi see aine dramaatiliseks vormiks kohane ja kas pole Hauptmann enam võimeline eepikas kui draamas? Igal ainel, materjalil on üks ainus vormimisviis, mis on tõeliselt adekvaatne ja stiilne. Käesolev ainek on avar, esineb rohkesti tegelasi, palju kõrvalarenguid, kirjeldusi, detaile; see eeldab pigemini eepilise jutustuse laiust ja rahu, et pääseda mõjule. Võrreldagu näiteks Zola romaane, kas või „Sõekaevureid“. Tõenäoliselt oleks see aine kohasem romaaniks kui väga kitsa ajaraamiga, sihiteadliku koonduse ja sihipüüdliku tegevusega draamaks. Draamavormi valik oli Hauptmannil nähtavasti tingitud teoreetilisest eelistusest: vorm, kus inimesed ise räägivad ja toimivad, näis „konsekventsele realismile“ adekvaatsem.

Edasi leiame, et „Kangruis“ just laiad olukorrajärgid on pea-asi. Tervelt 3 esimest vaatust on antud miljöole: üksikasjadeni näidatakse kangruid töötamas, kannatamas, nälgimas. Kuid vähe sellest: iga vaatuse eest leiame pikki lavastusemärkmeid, mis ei piirdu ainult lavapildi kirjeldamise ega rekvisiitide loendusega. Vaid sisaldavad ka üksikute tegelaste ja tegelasterühmade iseloomustusi, tähendavad seega olulist kõrvaltekadumist draamatehnikast, asendades vahenditult nähtavat. Sama leidub ka üksikute repliikide vahel rohkem kui harilikult. Just Hauptmanni eeskujulikkud olukorrajärgid, peen psühholoogiline inimesevaatus ja -kujutamine, tugevate dramaatiliste momentide vältimine eepilise käsitluse kasuks, kalduvus rohkete üksikasjadega peenmaalile jne. lubavad oletada tema eepilisi kalduvusi. Nii tuleb jaatada mõlemaid ülalsetud küsiasetisi.

Draama ainekust niipalju: see on võetud tõsielust, osalt Hauptmanni isa jutustusist, kes noorena olnud kangur, nagu vana-isagi, enam aga Zimmermanni raamatust tööliste elu kohta Sileesias, aga ka muist allikaist. Need on siis Hauptmanni kodukohaga ja koduse loodusega seotud sündmused ja tüübid. Kangrute elukutse oli seal pärandatav läbi 2½ sajandi, kuni 19. s. 40. aastais tööstusolude muutumine masinatööstuse kasuks põhjustas tööliste kurbmängu. Mäss tekkis 1844, mis sõjavägede poolt veriselt maha suruti. Hauptmann on sündmusi õige tõetruult jälginud, tõelusi pigemini pehmenanud kui liialdanud.

Töö ilmumisel 1892. a. keelati selle lavastus. 1893 lavastati ta Pariisis esmakordselt, ja alles 1894 Berliinis. Tükk saavutas hiiglamenu ja üleilmse kuulsuse. See ei tulnud aga mitte originaalsest probleemiasetusest ega selle lahendusest, vaid tüki rikkalikust elutööst. Siin oli esmakordselt nii aktuaalselt puudutatud töölisteküsimust. Ja tehtud seda lihtsalt ja vahenditult, ilma sentimentaalsuse ja liialduseta. Kuigi võidaks väita, et on puudutatud ainult tumedamaid külgi tööliste elust, et kogu küsimuse terav ots on sihitud kapitalistide ahnusele ja südametusele, ega ole rõhutatud ajajärgu üldtulunduslikku olukorda jne., kuigi lõpplahendus pole küllalt selge ja laseb end mitmeti tõlgendada, näit. selles väljenduvat „elutingimuste fataalne mõttetatus, mis on loonud võimatu ja absurdsel jagunemise töölisteks ja kapitalistideks“, kuigi

draamal on tektoonilisi puudusi, eriti 5. vaatuse tõttu, ja et ainegi pole ehk küllalt kohane draama vormiks ega Hauptmann ise draamakirjanikuks — võib ometi anda „Kangrutele“ täielik tunnustus kui ühele silmapaistvamale maailmakirjanduse sotsiaalse teemaga teosele, milles väljenduvad Hauptmanni tugevamad küljed: terav tähelepanemise oskus, aine suur kunstnikuline elustamisvõime, tugev kujutusjõud, soe kaastunne vaeseile ja rõhutuile, armastus madalaile, silmapaistev kompositsiooniline oskus, draama lavalisus, elulisus ja käesoleval puhul ka tunnustusväärne stiilikindlus. Selle tüki taga seisab igatahes personaalsus, kes ka inimesena on austamisväärne, kuigi G. Hauptmanni kirjanduslik kuju üldiselt ei oma suurt sümpaatiat.

Tundub peaaegu üllatusena, et on tegemist meie manalasse varisenud armastatud vanameistri A. Kitzbergi tõlkega. Ei suudaks kuidagi uskuda seda võrdlemisi saamatut ja kohmetut stiili olevat A. Kitzbergi värskest ja sõnavalmist sulest. Ka on see tõlge kohati piinlikult puudulik. Siin on E. Kirj. Seltsil ta rohkete teeneliste ja peente tõlgete kõrval libisenud läbi midagi, mis oleks vajanud hoolsamat kontrolli. Nagu kuulen, on tegemist Kitzbergi poolt kauema aja cest „Estoonia“ lava jaoks valmistatud tõlkega, mida R. Lesta on redigeerinud. Et mul ei õnnestunud näha saada käsikirja, siis ei tea ma, mis vahekorras seisavad R. Lesta parandused Kitzbergi algtekstiga ega saa konstateerida R. Lesta positiivset või negatiivset osa, küll aga jääb mulje, et see osa on mitmeti olnud just negatiivne. Kuid olgugi see täpsamalt teadmata, ilmne on ometi üks, et R. Lesta kui lõplik ja trükkimiseks viimistlev redigeerija pole seisnud ülesande kõrgusel. Ei kavatse esitada põhjalikumad tõlkekriitikat, toon ainult mõne näite oma väite toeks:

1. Originaal esineb peetult rahvalikus lause- ja sõnakujus, õigemini murdes. Vastena oleks stiilne olnud tarvitada ka mõnd kirjakeelele lähedamat murret. Selle mittetegemisega on teoselt riisutud üks iseloomulisemaid realistlik-naturalistliku stiili iseärasusi, ta on tehtud liiga literaarseks ja seega psühholoogiliselt teatud määral võltsiks. Ülepea: rahvalikkust, ladusust, keelelihtsust ei ole tõlkes küllaldaselt säilinud. Tõlkija resp. redigeerija ei näe küllalt valdavat elavat rahvakeelt. Murret esineb ainult kord poisikese suus: 'süv-vä' (24), mis aga sel juhul on tarbetu ja põhjendamatu kõrvaltekkaldumine.

2. Tarbetuid germanisme ja mõttetusse viivat sõnasõnalist tõlget: 'Nun geht alles mit ihm durch' — 'Nüüd läheb kõik temaga läbi' (53, mis see tähendab?) 'Izt sein se steinreich' — 'Nüüd on ta kivirikas' (64!), 'mach ich amal mei Zeichen' — 'teen koraks oma märgi' (66), 'Weberschiffchen' — 'poolilaevik' (32), 'grünen Lämmel' — 'roheliste tattinade' [!] (20) jne.

3. Vigast või puudulikku tõlkimist: 'an Jebergang gehabt' — '„see“ olnu' (14, 29), 'mit zuckenden Nasenflügeln' — 'kurjalt' (19), 'vorwärts' — 'tagasi' (19), 'Den regnet's in de Stube' — 'Neil on vesi ahjus' (33), 'hervorstechende, melancholische Augen' — 'torkavalt melankoolseid silmi' (10) jne. jne.

Teose tõlkija (või redigeerija) keelestiil ja stiilimaitse ei suuda igatahes äratada usaldust, ka algteksti tundmata riivab see üsna sageli ebameeldivalt. — Mõned objektivead oleksid võinud korrektorid ära õiendada (12, 21 jm.); 'korvikudumise' asemel räägime vist kõik 'korvipunumisest'; stiiliteadlikule tõlkijale resp. redigeerijale oleks — eriti tõsirealistlikus teoses — võimatu säärane absurdus, et 8-aastasele näljastnõrkevale poisikesele lastakse

'kümme tosinat barhendigangast selga' laduda (25); tõlkijal on paljud rahvalikud käänud hästi õnnestunud, aga lausest 'teinekord jälle vii ilusat kangrutüdrukut ümber nurga' (79) ei tahaks vist keegi seda väita, eriti see, kes tunneb originaali. Kuid küllalt!

Abitu ja ka pisut koomiline kaanejoonistis ei rahulda: mõned ilmetud ja elutud ähmased kujud, mõnel käsi püsti, mõnel midagi kirvetaalist peos. Milleks nad seisavad? Käesolevate ridade kirjutajal pole asjatundmist joonististe hindamiseks, aga kui kõrvutada siia kas või Soergeli raamatus „Dichtung u. Dichter der Zeit“ toodud illustratsioone (323, 325), siis on tuline kahju, miks just eesti raamatule, olgugi odavale, nii mannetu välimus antakse. Mõne säärase illustratsiooni järeldrükk poleks vist olnud keelatud. — Ka Hauptmannist enesest oleks meeldinud näha mõnd representeerivat pilti ja raamatule pisut sissejuhatust. Täitku need read vähemalt osalt viimase aset.

Neile puudusile vaatamata on raamat seski tõlkes ja väljaandes täiesti loetav ja väärib laia levingut.

August Palm.

Ester Stålborg: Pühapäev. Roman. Tõlk. Hella Jürgenstein. Noor-Eesti kirjastus 1928. 233 lk. Hind 275 s.

E. Stålborg'i [stoolbärg'i] „Pühapäev“ esindab raamjutustisega kompositsiooni. Raskesti katsutud isa ja ema istuvad pühapäevaõhtu videvikus mälestamas oma kadunud kasupoega. Sellest raamjutustise olevikust projitseeritakse romaan minevikku, jälgima piki mälestusteid Yrjö elukäiku. Episood lükitakse episoodi kõrvale, üks mälestis teise järele veereb silmade eest mööda Yrjö tulekust ta minekuni. Siis ärgatakse mälestusunelmist, tullakse tagasi läinud aegade kujutlusretkilt oleviku tõsiellu — ja raamjutustis sulleb teose. „Õhtu hämarneb. Kased minu akna all on paksum härmatises ja tuuleõhk kõigutab hilju nende valgeid oksa“ (7) — nii algab teos, ja lõppridades jätkub sama pilt: „Ja majas on nii vaikne, et ei kuuldu häältki. Lambi valguses näeme härmaseid oksa kõikuvat tasa akende taga“ (233), vahe ainult, et hämarduv õhtu on edenenud lambivalgustatud pimeduseks. See raamjutustise meeoleolu-motiivi kordus sulleb meeldivalt kompositsiooni.

Raamjutustise vahel, mis koosneb esimesest ja viimasest peatükist, areneb pärisromaan, mille esitamine raamjutustises antud situatsiooniga motiveeritud. See esineb minajutustise kujul, ema pihtimusena, ema silmiga nähtuna. Selle tektoonika on lihtne: pole paralleelarenguid, ainult üks sündmustikuliin, peategelase Yrjö tulek, kasv, noorusaastad ja surm. Säärane vorm jätab palju vabadust kirjanikule, kuid võib ka kergemini viia vähekunstilise tulemusele. Raamjutustise vahel arendatav romaan peab ise moodustama suletud kompositsiooni, üksikepisoodidest lükitav novellistlik tsükkel peab moodustama terviku. Jutustise katkendlikkus on realistlikult motiveeritud, — on ju iga mälestamine auklik. Pearõhk on siis sellel, kui elavalt, vaatlikult ja usutavalt on suudetud esitada pakutatav mälestusvara, kuidas ja kas on valitud, kuidas on vormitud.

Tegeelaste karakteristika — esinevad 3 peategelast: Yrjö, ema ja isa, ja palju kõrvalisi — ei saavuta küllaldast vahenditust ega vaatlikkust. Näeme peategelasi toimimas ja kõnelemas läbi kogu raamatu, saame neist teada palju sisemisi ja väliseid jooni, kuid nad jäävad ometi ähmaseiks, kuidagi astraalseiks. Võib-olla on

isa, kellest küll räägitakse vähim, kindlapiirdelisem kõigest. Samuti on lugu kõige muu kujutava ja kirjeldavaga, mis ilmutab kujutusvõime nõrkust. Foto-terminoloogiat tarvitades: isikud ja esemed pole küllalt fookuses, pilt saab udune. Lähemal silmitsemisel isegi tõelise hingesisuavusega, enam hardusliüürikuga, mis vähemalt neile, kel pole enesel suurt kogemust vastaval tundealal, kipub jääma õõnsaks fraasiks ja kumisevaks vaseks. Elamust häirib sõnarohkus ja autori enese ettetükkiv ja hingeldav kaasaelamine. Lisaks vähendab psühholoogilist tõde (iseenesest täiesti loomulik) idealiseerimine, mis on omane mälestamisele, seda enam, mida armsam ja väärtuslikum oli lahkunu. Nii tunduvad paiguti Yrjö kõnelused ja elamused, eriti nooremalt aastailt, suurel määral liialdatud ja võltsid. Vaadeldagu näiteks, kuivõrt ehtsat lapsepsühholoogiat ja -käitlust pakub teine soomlane Aho, ja kuidas see meid tõeliselt võlub ja liigutab. Leinava ema mälestuses võib ta poeg tõesti paista ideaalse imelapsena, kuid just see ei too teda meile inimlikult lähedale. Ta tundub pigemini imeteldav ja vaadeldav kalliasa, kui tõeline liha ning verega inimlaps. Ema trööstimatu sentiment ja ihastuv imetus kui romantiline hingeolek laieneb ka lapse kehalisele ning hingelisele olemusele, tuues kaasa udust ja piirjoontetut muljet.

Muidugi on eelpuudutatud asjad (vähemalt suurel määral!) stiiliküsimus nii laiemas kui kitsamas mõttes. Keelestiil siin, kuigi eeleegilis-pateetiline, on ometi võrdlemisi konkreetne, õige tugeva reaalsusetundega; ei langeta sümbolismi-uttu, ei uputa liigsesse lüürismi ega teadvusetagusesse müstikasse. Meeldiv on seejuures meeleolu ja laadi ühtlus läbi teose. Igatahes on see raamat õige head ja maitsekalt tundelist stiili, mingi suursuguse aroomiga, nagu kogu tegelaskond ja miljöö, nimelt Yrjö kodu, on aristokraatlikult peen ja lihtne. „Isu sinna isa nõjatooli nagu muiste ja laseme sel väsinud mehel end soojendada meie häälte kõlast“ (10) või: „Suu on poolavatud ja valgete helmeridade vahelt silitab mu põske sinu hingeõhu kerge puudutus“ (21). Siin vaetakse hoolega sõnade tunde-väärtusi, taotellakse väljenduse ilu; kuigi ei leita palju originaalseid väljendusviise, ometi sisendub ka vähemilmekaisse ja tuntud stiilifiguuridesse läbielamise värskust. Igatahes hoidutakse hoolega pretensioosest väljendusest, tarvitatakse tarbekorral õige lopsakat rahvakeeltki, nagu seda on näit. Maija repliigid (33—34).

Ema isikliku pihtimusena kaotuse valust sündinud, sätendab siin mälestuste kuld puhta ning ilusa helgiga. Pole kahtlust elamuse ehtsuses, ja see vahenditus lisab meeldimust. Kuid tõelise kunstini on jõutud ainult kohati. Tunde- ja meeleolu-sisu on tugevam kui kujutamisoskus. Et ema ise niihästi elab läbi kui jutustab, läheb kaotsi vajaline vahemaa lugeja, teose ja autori vahel. See on minaromaan kõige varjamatumal kujul. Autor ei asu teose taga, ei lükka esile tegelesi, ei lase tekkida situatsioon, mis meid haaraksid, ei, autor ise on harras, ekstaatiline, ülev, ta ise elab meile ette, lubab ainult läbi enese hinge ja mälestiste vaadata muid. On selge, et säärane situatsioon pole soodus elamuse tekitamiseks ju-

tustavas teoses, eriti veel, kui autor-meedium pole esmaklassiline. Teos on liiga subjektiivne ja sellevõrra tendentslik. Võetud ilmselt otsekohe elust, on ta pealegi liialt tooresaineline, kompositsioonilt ja kunstikavatsuslikult mitte küllaldaselt motiveeritud. Kuid kõik need selgitused viiksid pikale.

Kõigele vaatamata ei saa ometi salata: siin antud noore inimese elukäik, koos enese ja vanemate rõõmude ja muredega, käsitletud nii ilusal ja helgel kujul — see pakub igapähele midagi head, eriti igale lapsevanemale ja eriti sellele neist, kel enesel on tulnud kaotada selletaolist. On täiesti loomulik, et iga kirjandusest saadav elamus on sügavam sellel, kes ise on läbi elanud samasugust, kel vastav tundepõid on hoolsamini ja põhjalikumalt viljeldud. Nii tuleb, et sõna, mis ühe jätab külmaks, paneb teises lainetama kogu hinge, kuigi suurim kunst on see, mis ei jäta külmaks kedagi, kuigi elamuse kraad pole kõigil seesama.

Oleneb käesoleva teose vähekunstilisest ülesehitusest, et ta elamustoime pääseb jõusse alles lõpu poole ja eriti alles teisel lugemisel. See on tingitud asjaolust, et saame seks liiga kasinasti teateid tegelasist, et olla võimalised neisse sisse elama, nende saatusest osa võtma. Sisse-elamine on ju võimalik alles siis, kui on antud see, kellesse sisse elada. Peab teadma, milline on inimene, milline ta elamus- ja vaimulaad, ta ihad, püüded, igatsused, enne kui võib õieti hinnata ja tunda mingi eseme või elamuse tõelist väärtust temale. Ses teoses antakse kõike seda vajalikku vähehaaval, sageli ainult vihjamisi, nii et selgust saab alles lõpuks. Ja siis on loomulik alata otsast. Loetava väärtus on siis juba hoopis teine.

Romaani tuleb hinnata kui perekonna-, koduraamatut ja sellena võib ta kuuluda headegi hulka. Ka on ta suurel määral kasvatusromaan, andes näitlikke, nii-öelda eeskujulisi juhte lastega ümberkäimiseks, mille asjatundlikkust otsustagu kasvatusedajad ja emad. Nii võiks sel raamatul olla ka praktilist rakendusväärtust.

Kõnealuses aristokraatlikus kodus valitseb elujaatav, vabameelne vaim, tagasihoidlik vagadus, tõsikristlik elukorraldus ja rõõmsasilmaline headus, mis märgib kõik inimesed, kuid ei tähenda tendentsi teoses.

„Pühapäev“ tuletab mitmeti meelde J. Aho „Kas mäletad?“ On tõenäoline, et viimane on olnud teataval määral eeskujuks. Aho teos ilmus 1920, „Pühapäev“ 1922. Mõlemad on raamjutustisega teosed. Ahogi leinab kalli inimese kaotust ja kutsub esile mälestused, lapsepõlvest alates. Loomulikult on siis harras-lüüriline stiilgi, suur lein, mis annab kõigele värvi, ühtiv, kuigi temperamentidelt suuresti erinev. Sisulistel mõjustistel on vähem ruumi, sest kummalgi olid omad tõelised mälestised, eriti Stålbergil, nii et sarnasus piirdubki peamiselt ülesehitusega ja üldise häälestamisega. Kuigi Stålbergi teos on ehk kompositsioonilt ümmarikum, jääb ta kunstiväärtuselt Ahost kaugemale taha.

Siiski tahaks märkida ka paar sisulist sarnasust. „Pühapäev“ lk. 124—125 kõneldakse vaimuhöimlusest, mis ühendavat ka võhivõõraid, erirahvuste ja -ajajärkude indiviide. Ülim väärtus on südameheadus. Tarkus jätab külmaks, aga südameheadus on ühtlasi ka tarkus, hea näeb ja mõistab õigemini kui pahatahtlik. Kui ise-loomuheadus pääseks võimule, olekski käes jumalariik. — Selletaolist räägib Aho teoses „Kotionu“: on ihu- ja vaimuhöimlust, halba ja head; vaimuhöimlus ulatub aastatuhandete takka Egiptusest ja Indiast vaimlise pärilikkuse teel meie päevini; hea ja halb, häid

ja halbu inimesi, on olnud algusest peale; paradiisi tuleks kujutella heade inimeste asukohana, kuhu lastakse kõik, kes lubavad saada heaks, ja nii võib paradiis laieneda üle terve maailma.

Samuti esineb mõlemas raamjutustises mõte, et kehaliselt lah-kunu võib vaimselt olla edasi leinajate keskel, mis on Ahol aren-datud küll hoopis kaugemale, mingiks haldjamüütoseks. „Oled ju siin ka sina, Yrjö. Oled — kuigi oled ära, oled siiski meie juures püsivamalt, muutumatumalt kui kunagi enne“ (9), „... kuigi läksid, oled siiski meie juures uuel kujul ja täidad meie elu uue jõuga...“ (232—233), kirjutab Stålberg.

Kõnealune on tunde-, mitte iseäranis mõtterikas raamat. Kir-jandus-kunstiliselt 4.—5. järgu teos, on tal hulk sisulisi voorusi, temaatilisi väärtusi, mis korvavad vähemalt osaliselt puhtkirjandus-likku puudujääki ja teevad ta loetavaks mitte ainult suurile hulstile. Kui ta ehk küllalt ei anna esteetilisi elamusi, on tal eetilist kaalu ometi, ja mõlemad koos annavad raamatule eluõiguse. Ta paremate kohtadena tunduvad Yrjö ja Marja noorusearm ja Yrjö kustumine ning lein.

Mis on see pühapäev, mida siin mõeldakse? See, et neil auväärseil inimesil üldse oli olnud säärane poeg. Tema mälestami-ne on suur pühapäev nende südameile. Kogu romaan, nagu mainisime, saabub pühapäevaõhtusest hardustunnist. „Nüüd on maa-ilm hääletu ja meie elu jookse seisatanud. Argipäev askeldustega on läinud ja meil on pühapäev. Lakkamatu, salapärane pühapäev (8). „Oli pühapäev, kui saabusid maailma, ja pühapäev, kui läksid. Ja pühapäeva oled jätnud enda järele koju“ (232).

Romaanil on Scomes olnud haruldane menu. 1928. a. ilmus ta juba 6. trükkis. Sama kirjaniku sulest on veel ilmunud novelli-kogu „Vanha kynttiläjalka“ („Vana küünlajalg“), 1926.

Tõlge? Meie tõlgete üldtasapinnal võiks seda hinnata täiesti rahuldavaks või teatava reservatsiooniga koguni heaks. Ta on sorav ja ladus, annab edasi originaali rütmi ja meeoleu; teos pole tõlkes palju kaotanud. Tõlkija on suhtunud tõhe soojalt ja lugu-pidavalt. Ometi on nähtavasti liialt säästlik olnud pretsiseerimise ja viimistlemisega. Mõneski kohas oleks vasteks leidunud parem käänd. Ja mõneski kohas oleks tulnud kontrolliks mõne kõrvalise isiku stiilitundele apelleerida. Ühes või teises mõttes, tuleks (et mõnd juhulist näidet tuua) küsimärgiga varustada: 'lürpisid siis vapralt kõrti' (28), 'käru' (30, 33), 'istuda rees' (32), 'munatorbikud' (29), 'nüüd surutakse silmad kinni ja magatakse otse-kohe' (41), 'kolu halvapoolne' (58), 'minu eduks' (64), 'vaid Yrjö oli neist asjust teadmatu' (65), 'omagatoimetulijaiaks' (73), 'trammid läksid ootamissillult' (96), 'Mäletad kanarbikukangast' (100), 'kuigi palju valitsemiseks' (159), 'kaastundmus ümbrises mõlemaid' (164), 'pimesikul-olek' (166), 'sisemaa lomp' (187)' jt. Lk. 162 on „unustatud laul“ jäetud hoopis välja ja rootsi- ning taanikeelsed laulud ja laused tõlkimata, mis on täiesti mõttetu. meie lugeja seisukohalt. Vähemalt antagu joonealune vaba tõlge. Maija rahvakeelse väljendused on tõlgitud päris leidlikult ja kind-raliproua: „ — Terre, terre, veike provva — kuitas provva kesi keip?“ on tabatud ilusa huumoriga.

August Palm.

Villem Raidla: Teemandi otsija. Novell. „Tamula“ kirjastus. Tartus, 207 lk. Hind 3 krooni, ilukõites 4 krooni.

Novellis on kaks peategelast: Heilo Randova ja Elina, tema mõrsja. Allegoorilised pildid nende seiklustest moodustavad teose

välise kanga. Heilo rännakud tuletavad meelde Dante teekonda läbi põrgu, puhastustule ja taeva, kuna Heilo Beatrice'ks on kaunis talutüdruk Elina. Üldse ristlevad ses teoses Ilmutuseraamatu ja vanade seikluseeposte mõjud. Seal on Kalevipoja põrguskäike, Herkulese takistuste võitmist ja nägemusi Patmoselt. Heilo tormab edasi kui fanaatiline Jumalaema näinud ristirüütel. Ta tapab mõõgaga ülekohtuseid ja rajab ning seab õiglust maailmas jalale. Tema sõnadel on suur mõju, mõne lausega kujundab ta ümber paljude inimeste hingeelu. Lubatagu siinkohal lühidalt refereerida teose lõpposa, mis on huvitavamaid.

Lõppvõitluses, „mida ükski kunstnik ei oska maalida, ükski kirjanik kirjeldada ega ükski ajaloolane kujutada“, saavutab ta võidu — „tee on vägivalda võimust vaba!“ Heilo tahab rännata edasi, kuid rahva soovil valitakse ta kuningaks. Ta võtab ameti vastu, kuid — naljakas küll — raske on ministreid leida. Ent lõpuks moodustab ta siiski kabineti hallpea, Himaalajast pärit oleva soome-ugrilasega (!) eesotsas. Teised ministrid on soome, rootsi, norra, taani, ungari, eesti rahvusest ja üks on koguni Väinämöise pojapoeg. Tugev turaani idee ja põhjamaa rahvaste eelistamine; kahju ainult, et see eelistamine koomiliseks kujuneb. Siis kuulutab ta kõik inimesed kuningateks, jätab kummalise soome-ugri kabineti sinna paika ja lahkuib, loobudes kuningakroonist. Ta rändab edasi ja jõuab õudseid vaenlasi võites maailma kõige kohutavama jõe — Valuala kaldale, mis seisab ta ees kui sünge maa-alune Styx. Raske on sealt üle pääseda, kuid raugematu energiaga suudab Heilo seda ometi. Keset silda vaatab ja näeb ta selgesti suurt sümboolset jõge, mis kujutab endast inimkonna elu voolu. Halvad, kurjad, viletsad lähevad porise vooluga alla, head ning üllad sõuavad üles, vastu vett. Ülestulijate hulgas on Vanemuine, Ilmarine, Kalev, Linda, Lönnrot, Fählmann, Kreutzwald, Aleksis Kivi, Gustav Suits, Johannes Piiper, Aino Kallas, Lau-Tse, Kungfutse, Buddha, Ahmed Hikmet, Halide Edib Hanym, muinaslugude vestja Šehersad, Dante, John Ruskin, Georg Brandes ja Juhana Liiv, kes hüüab: „Kõik ülespoole minejad on kõrgemat tõugu, on jumalate sugu!“ Kõike mõistame, aga kuidas on võinud Raidla nende suuruste nimestikku võtta Lääne-Euroopast pärit olevad Dante ning Ruskin'i; küll vist on kaaluv olnud nende kõrge kõlblus ja tutvus autoriga. Allasõitjad on viletsad inimesekesed, kes ajavad taga maisi huvisid ja selle saavutamiseks on valmis teise inimese kõri lõikama. Vähe on ülestulijaid, peaaegu kõik on allaminejad. Eriliselt kõidab Heilo tähelepanu allaminevate inimeste parv, kes väga „peenelt“ üksteist teotavad ja sõimavad; eriti tungitakse kallale ülesminejatele. Neis tunneb Heilo ära tänapäeva kriitikud. Ta hüüab neile: „Ah, las lähevad, küll see vajumine neid katab ja hirmsate jälgedega matab!“ Loodame, et siiski ei täitu see vaga soov.

Valuala jõest üle jõudes leiab ta enese tuttavas paigas olevat. Ta on Tamula talu heinamaal, Vohandu jõe kaldal. Truuks jäänud Elina kohtab teda siin ja ütleb, et ta ise olevatki see elav teemant, mida otsinud. Teemandiks osutub „iga ausameelne, õiglane, kõlbline ja kohustustundeline inimene“.

Jaburdus see raamat kindlasti ei ole. Autor on liigagi tõsiselt võtnud oma ülesannet. Ta tahab mõjuda oma moraaliga, ideedega. Talle on kõik kole, mis pole kuidagi moraalne või suursugune. Tema püüd, maailma ja inimesi parandada, on niivõrt tuline, et

see lõomavaks, mõistmatuks vihaks muutub inimkonna vastu. Inimkonna ajalugu on hullumeelsuse ajalugu — neid Herzen'i sõnu pooldaks Raidla vist küll. Filosoofiline passiivsus ei paranda neid hulle ja sellepärast astub peategelane Heilo aktiivselt välja. Ta on hirmus sõjamees ning moraalne unistaja, kes autori arvates ongi „kõrge, sügav ja õilis inimene, mida (!) inimkund, ajalugu ja jumalad on aastatuhandeid oodanud“. Selle inimese otsimine, tema eest võitlemine — selles ep ongi teose põhi-idee. Liitub juurde veel vahutav tõuromantika. Maailma pääsemine on tingitud vaid soome-ugri ja põhjamaa rahvastest. Heilo ja Elina on märtrid, kes soome-ugri tõu esindajatena lunastavad maailma. Autor on pisut fanaatik, messianismisäde hõõgub tas leegiks. Lääne-Euroopa on talle vihase turaanlase seisukohalt inimkonna mürgi-karikaks.

Väga algupärane see osaliselt apokaliptiline teos just ei ole. Autoril pole ilmaparandamiseks süsteemi, ta filosoofia on veel sülditaoline, pole saanud mehiseks ega tugevaks. Kuid inimsuse idee, mille vihaseks kaitsjaks autor osutub, sellele ei saa jätta siiski alla kirjutamata.

Vormilt on teos nõrk. Oma võitlushüütu väljendamiseks pole Raidla leidnud vastavat vormi. Tema kompositsioon koosneb nõrkustest. Kordamine, kümne sarnase juhtumi näitamine tüütab. Üleminek realiteedist fantastikasse on halvasti õnnestunud. See salapärane loogika, mis ühendab kunstiteose üksikuid osasid, on autorile tundmatu. Vägivaldselt liidab ta elemente või kisub koost, mis peaks olema tervik. Dialoogid on tehtud ja konarlised, neis pole voolavust ega loomulikkust.

Ja inimesi, inimlikku psühholoogiat pole ses raamatus sugugi. Heilo — see on allegooriline kangelane, vooruste kehastus; tema kangelaslikkus ajab iiveldama, otsekui oleks ta joonud liiga palju šokolaadi. Sarnane on ka Elina. Igal juhul on ta ingel, naine pole ta mitte. Vihane ingel, märtri embleem otsaesisel. Kõik teised tegelased on samuti allegoorilised, nad ei suuda olla isegi elavad sümbolid, sest viimaseid peab kandma ometi tihe ja sügav tundmus. Teoses ei ole tundmuste ega mõtte pinget; autor on kindlasti seda ise küll tundnud, kuid lugejale ei suuda ta seda sisendada. Raidla stiil on intellektuaalset laadi, kuid mitte küllalt selge, vaid sõnadega üle koormatud. Mõned üksikud pildid on vaid selgelt nähtud, mitte sõnadega kirja pandud. Autoril on püüd anda kõrget, klassilist, uhkesõnalist stiili, mis vääriks tema üllast inimideaali, kuid see ebaõnnestub. Marinismidest kubiseb raamat. See on tingitud sellest, et autor ei suuda arendada oma mõtete ja tundmuste lõnga. Novelli lõpus on ta samal lähtekohal, kus alguseski. Ei mingit avarumist, vaid kinnisus, naelutatud olek. Ja kui oleks vaimurikkust, teravust, mõttekäikude graatsiat ja algupärasust! On sageli vaid ilukõneline fraasitamine, mis lugejat heidutab.

Raamatu keel on halb. Väga palju on lubamata liitumisi ja kahtlasi sõnakujusid. Ka trükkivigu on väga palju.

Ei ole püsivust pikemalt rääkida selle raamatu vormist, sest õieti tal polegi seda. On vaid ilustustega maalitud, õitega ehitud targutav traktaat.

Ilmar Reiman.

Vastutav toimetaja : J. V. Veski. Väljaandja : Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1929.

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja müügil olevate raamatute nimestik.

Peale juunikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

Aino Kallas: Kogutud teosed VI anne

Tähelend — Koidula elulugu.

II uuendatud trükk.

Soome keelest tõlkinud Friedebert Tuglas. 19 pildiga, 280 lk.

Hind 3 kr. 50 s., iluköites 4 kr.

Sis u: Sissejuhatis. Hämarus. Tähelend. Murrang.
Vaikne saatus. Allikad.

Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat XII (1928).

Sis u: Ülevaade ja aruanded EKSeltsi tegevusest 1928. a. EKSeltsi 1929. a. eelarve. EKSeltsi kodukordi. EKSeltsi isiklik koosseis 1928.—1929. a.

60 lk. Hind 50 senti. EKS liikmeile, kelle aadressid teada, saadetakse kätte hinnata.

Praegu trükis:

J. Verne: Saladuslik saar.
G. Maupassant: Vee peal.
A. Saal: Hilda.
Eesti raamatute üldnimestik
1924—1928.
A. Raag: Elisabeth Aspe.
Koidula kirjad omakseile.

Eesti raamatute üldnimestik
1929. a. alates.
Pärnumaa, IV osa koguteos., „Eesti“.
Eesti rahvalaulud II.
Eesti rahvaviisid.
Eesti õigekeelsuse - sõnaraamat
II köide.

Tellimistingimused: Raamatuid võib tellida otse Eesti Kirjanduse Seltsilt. Soovitav on saata raamatute hind seltsile tellimise korral pangatšekiga, postiga või kirjas markidena. Raha ettesaamisel kannab raamatute saatekulud selts, posti ja pagasi järelmaksuga tellimisel jäävad saatekulud tellija kanda.

Hinnaalandus Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetele seltsi kirjastusel ilmunud köitmata raamatute pealt 20%, köites raamatute pealt 15%, maal asuvatele raamatukogudele, koolidele ja õpetajatele köitmata raamatute pealt 10%.

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Lai tänav 35. Telefon 6-01. Avatud kirsipäeviti k. 9—15.
